

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

**Ústavy habsburské monarchie v první polovině 19. století ve
srovnání s polskou ústavou 3. května
Diplomová práce**

PRAHA 2012

Řešitel: Pavla Burešová

Vedoucí práce: prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla vyjádřit dík paní prof. JUDr. PhDr. Karolině Adamové, CSc., vedoucí mé diplomové práce, za její podnětné rady a vstřícný přístup. Mé poděkování patří také rodině, přátelům a všem osobám, které mě všestranně podporovaly při studiu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Obsah

Úvod	1
1. Pojem konstitucionalismu	3
2. Právní vývoj před schválením prvních konstitucí	6
2.1 Předchozí konstituční snahy na území rakouské monarchie	6
2.2 Politický a právní vývoj v habsburské monarchii do první poloviny 19. století	8
2.3 Vliv revolučních událostí roku 1848	9
3. Ústava dubnová	13
3.1 Příprava a přijetí dubnové ústavy	13
3.2 Obsah dubnové ústavy	14
3.2.1 Struktura a systematika ústavy	15
3.2.2 Principy	16
3.2.3 Základní práva	17
4. Návrh Kroměřížské ústavy	20
4.1 Kroměřížský sněm	20
4.2 Obsah Kroměřížského návrhu ústavy	22
4.2.1 Struktura a systematika ústavy	24
4.2.2 Principy	24
4.2.3 Základní práva	27
4.3 Rozehnutí Kroměřížského sněmu a další právní vývoj	30
5. Ústava březnová	33
5.1 Příprava a přijetí březnové ústavy	33
5.2 Obsah březnové ústavy	34
5.2.1 Struktura a systematika ústavy	35
5.2.2 Principy	36
5.2.3 Základní práva	39
6. Přínos ústav pro další právní vývoj v Rakouské monarchii	42
7. Polská Konstytucja 3. maja 1791	44
7.1 Vývoj před přijetím Konstytucji 3. maja	44
7.2 Obsah Ústavy 3. května 1791 a její základní principy	46
7.3 Základní svobody v ústavě obsažené a její ideové zdroje	49
7.4 Právní vývoj na území Polska po přijetí ústavy	51
8. Srovnání rakouských ústav a polské ústavy	54
8.1 Společné a podobné prvky rakouských konstitucí a polské konstituce a jejich nejvýznamnější rozdíly	54
Závěr	59
Seznam zkratk	62

Seznam použité literatury a pramenů	63
Česká literatura.....	63
Monografie	63
Sborníky	65
Cizojazyčná literatura	66
Časopisy a elektronické zdroje:	67
Resumé	69
Klíčová slova	70

Úvod

Ve své diplomové práci jsem si vytyčila za úkol především popsat vývoj a strukturu ústav první poloviny 19. století na území rakouské monarchie (tedy dubnové ústavy z roku 1848, Kroměřížského návrhu ústavy, a březnové ústavy z roku 1849).

Mimo definice základních pojmů, stručného přehledu předchozího právního vývoje a vlastního popisu vzniku a obsahu ústav habsburské monarchie se chci věnovat také polské Konstytucji 3. maja 1791, a zjistit, které zásady a prvky mají habsburské a polská ústava společné a ve kterých aspektech se odlišují.

Každé z rakouských ústav (popř. jejich návrhu) bude v této práci věnována samostatná kapitola, v závěrečných kapitolách se poté pokusím o zhodnocení přínosu ústav jako celku. V samostatném oddíle se budu snažit o stručný popis polské konstituce, a v závěru také o srovnání a nalezení společných prvků ale také odlišností obou ústav. Právě závěrečná komparativní kapitola by s důrazem na předchozí popisné kapitoly měla tvořit gros této diplomové práce.

Snahou této práce tedy bude ústavy nejen popsat, ale také je alespoň ve stručnosti pomocí základních bodů porovnat v rámci ústavních systémů, které pomáhaly vytvořit.

Může se totiž zdát, že ambicí této diplomové práce je porovnání neporovnatelného, neboť už na první pohled se jedná o srovnání ústav dvou státních celků, jež spolu sice sousedily, ale které procházely odlišným dějinným vývojem (zde je na místě připomenout, že jeden z nich, a to polský stát, v době přijetí ústavy vlastně ani neexistoval, resp. neexistoval v původních hranicích) a jejichž právní rámec spočíval, zdá se, na zcela odlišných základech.

V diplomové práci se pokusím především zodpovědět tyto otázky: Jakým způsobem přispěly dubnová a březnová ústava a návrh Kroměřížské ústavy k právnímu vývoji na území rakouské monarchie? Jaký byl jejich význam, zvláště z hlediska toho, že nikdy nevstoupily v platnost (popř. v účinnost)?

Dalšími problémy řešenými v této diplomové práci s důrazem na srovnání konstitucí obou státních útvarů budou tyto: Jaké společné znaky vykazují rakouské a polská ústava? Je zde možnost, že by se inspirovaly rakouské ústavy vzniklé v polovině 19. století dřívější polskou ústavou? Měly konstituce obou zemí společné ideové zdroje nebo se inspirovaly společnými předlohami? Z jakých pramenů bylo vycházeno při tvorbě polské ústavy a rakouských ústav?

Lze predikovat, že pro rozdílný právní a také kulturní a sociální vývoj v zemích svého vzniku budou postaveny konstituce polská a konstituce rakouské na zcela jiných základech a kardinální otázky zakotvené v ústavách budou řešeny zcela odlišně, nebo tomu bude právě naopak.

Ve své diplomové práci kromě analytické a deskriptivní metody budu používat i metodu komparativní (a to formu historické komparace),¹ jak ostatně vyplývá z názvu, neboť právě závěr práce má být věnován srovnávání rakouských ústav s polskou Konstitucí 3. maja z roku 1791. Práce má za cíl najít hlavní styčné body úpravy ústav v obou státech.

Představení základních aspektů všech konstitucí však již zůstane na vlastním textu diplomové práce a mám naději, že se v této práci podaří alespoň z části přiblížit základní otázky všech v následujících kapitolách popsaných ústavních dokumentů a také podrobněji rozpracovat a vystihnout body signifikantní pro každý jednotlivý návrh konstituce.

¹ Blíže o komparaci historické, resp. „*komparaci historické různých států*“, sledující několik historických ústavních modelů v publikaci BLAHOŽ, Josef; BALAŠ, Vladimír; KLÍMA, Karel. *Srovnávací ústavní právo*. 4. přeprac. a doplněné vyd., Praha : Wolters Kluwer ČR, 2011, především str. 17-21.

1. Pojem konstitucionalismu

Pokud se chceme pokusit definovat pojem *konstitucionalismu* (z lat. *constituere* – ustanovit², jinak také ústavnost, nebo vláda zákona), toto slovo představuje součást společenského vědomí, ve kterém dominuje vůle občanů ctít, uplatňovat a chránit základní politické a mravní principy mezilidských vztahů a státního uspořádání.³ Ústavností pak rozumíme vlastní život ústavy, chování jednotlivých článků státní moci v rámci ústavy a aplikaci ústavněprávních norem.⁴

Základním nástrojem myšlenky konstitucionalismu je pak ústava jako norma nejvyšší právní síly.

Ústava (arch. *konstituce*), angl. *constitution* může být definována jako ustavující a základní zákon státu, který má psanou či nepsanou formu, vytváří charakter a koncepci správy státu, zakotvuje základní principy, kterými je řízen vnitřní život státu, upravuje formu vlády a reguluje, vymezuje a rozděluje funkce různých ministerstev a stanoví rozsah a způsob výkonu svrchované moci.⁵

Z hlediska pozitivně-právního je za ústavu považována určitá část právního řádu, která ustavuje – konstituuje stát (konstituce, něm. *Verfassung*). V nejširším smyslu představuje celý právní řád, v užším o ní hovoříme jako o souhrnu pravidel upravujících vznik, změnu a zánik právních norem.

Z historického hlediska pak ústava představuje soubor právních norem a to především práva psaného (typickými psanými formami jsou: zákoníky, majestáty, privilegia, stavovské smlouvy, mezinárodní smlouvy apod.), ale také práva obyčejového. Dále mohou být jejím základem deklarace, právní akty, ústavy, rozhodnutí ústavních soudů apod. Tyto akty byly v historii zpravidla výsledkem situace,

² Neboli také „zřizovat, formovat“. Latinský základ slova zní „*constituere*“, podst. jm. *Constitutio* – *ustanovení, uspořádání*, v římském právu císařské *nařízení, výnos* nebo *dekret* (je třeba odlišovat od *lex, senatus-consultum* a dalších); ve starém anglickém právu pak *nařízení* nebo *zákon*. Z toho odvozené mutace slova ústava v jiných jazycích mají podobnou formu: např. angl. *Constitution*, polsky *Konstytucja*, ale např. německy *Verfassung*, maďarsky *alkotmány*.

³ ADAMOVI, Karolina. *Úsvit moderního konstitucionalismu : příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F. Smídaka*. 1.vyd, Praha: Havlíček Brain Team, 2007, str. 51.

⁴ Srov. MALÝ, Karel. Zahajovací projev k mezinárodní konferenci konané dne 5. září 2005 v pražském Karolinu, in. MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav. *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*, 1.vyd., Praha : Nakladatelství Karolinum, 2006, str. 7-12.

⁵ Srov. heslo *Constitution*, in BLACK, Henry Campbell; NOLAN Joseph R.; NOLAN-HALEY Jacqueline.M.. *Blackův právní slovník*. 1.sv, 6.vyd, Praha : Victoria Publishing 1993, str. 295.

kdy měla politická autorita zájem na zakotvení nových politických a právních principů nového státního zřízení.⁶

Z výše uvedeného výčtu pramenů práva vyplývá, že ústavu lze rozlišovat ve smyslu dvojím: jako ústavu v materiálním a formálním smyslu, kdy ústava v materiálním smyslu je představována zejména souhrnem zákonů, zvyklostí a obyčejů, popř. i soudních rozhodnutí, které představují a vymezují základní formy činnosti a kompetence nejvyšších státních orgánů a představují též garanci základních lidských práv a svobod občanů. Formální ústavou naopak označujeme právní materii obsaženou v ústavních zákonech (ať už se jedná o zákon výslovně označený jako ústavní, nebo o zákon, který obsahuje ústavněprávní materii).⁷

Na základě výše uvedeného tedy lze konstitucionalismem označit jednak formální soubor pravidel ve vlastním slova smyslu, tak i proces vytváření ústav samotných. Konstitucionalismus tak zůstává bezesporu spjat s myšlenkou právního státu. Tento se pak objevuje v ústavní historii logicky především jako politický požadavek na ústavu (tedy jako požadavek omezení absolutní moci panovníka na základě psaných pravidel).⁸

Vznik moderního konstitucionalismu se vyznačoval pluralitou přístupů k pojetí postavení ústavních norem v právním řádu, jednotlivé směry se lišily v chápání základních práv, ale vycházely vždy především z teorie dělby moci. Společné pro většinu teoretiků⁹ zabývajících se ústavností se pak staly myšlenky kritiky stávajícího absolutismu a obrana a prosazování demokratických idejí.

Od samého počátku byly tedy ústavám připisovány nejen hodnoty organizující, charakterizující organizaci státní moci, ale také hodnoty garanční - představující vymezení hranic, z nichž nemůže státní moc vybočovat.¹⁰ S řešením tohoto problému je mimo jiné spojována i teorie tzv. *společenské smlouvy* J. J. Rousseaua,¹¹ na níž se hojně

⁶ K. Klíma uvádí, že vznik ústav se často váže na nové změny a přechodové momenty ve vývoji společnosti, kdy uvádí jako příklady např. vznik nového státu, revoluci, politické zvraty apod., srov. KLÍMA, Karel. *Ústavní právo*. 4. rozšířené vydání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň : 2010, str. 43-44

⁷ Srov. BLAHOŽ, Josef; BALAŠ, Vladimír; KLÍMA, Karel. *Srovnávací ústavní právo*. 4. přeprac. a doplněné vyd., Praha : Wolters Kluwer ČR, 2011, především str. str 88.

⁸ Srov. heslo Konstitucionalismus, MADAR, Zdeněk. *Slovník českého práva*, Díl I, A-0, 3. rozšířené a podstatně přepracované vydání, Praha : Linde, 2002, str. 98

⁹ Mezi nejvýznamnější patřili např. John Locke, Charles Louis Secondat de Montesquieu, Thomas Hobbes, a tzv. američtí Otcové ústavy

¹⁰ Srov. např. KLÍMA, Karel. *Ústavní právo*. 4. rozšířené vydání., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010.

¹¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Reprint původního vydání z roku 1949. Dobrá voda : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2002.

odkazuje v literatuře zabývající se problematikou tvorby a vzniku prvních ústav (a státu samotného), a která ústavu určuje jako psaný výraz této smlouvy, kdy tzv. smluvní teorie je založena na premise, že ústava i stát jsou produktem sociální smlouvy mezi státem a jeho občany.¹² Tato myšlenka je jednou ze stěžejních pro vývoj konstitucionalismu (zakotvuje v sobě záruky základních lidských a občanských práv a svobod), a vychází z ideje suverenity lidu.¹³

Co se týče procesu zakotvení občanských práv do ústavní materie, tento měl v případě každého jednotlivého státu svůj vlastní vývoj, postupně však převážilo mínění, že ústava již není pouze organizačním základem státu, ale i základem postavení osobnosti (jednotlivce) ve společnosti.

¹² Literatura však dále naznačuje, že toto Rousseauovo pojetí bylo alespoň zprvu pouze pouhou abstrakcí, neboť ke vzniku docházelo většinou jinými, než demokratickými faktory a neslučovala se s realitou utváření ústavy prvotního-tj. unitárně organizovaného státu. Srov. např. BLAHOŽ, Josef; BALAŠ, Vladimír; KLÍMA, Karel. *Srovnávací ústavní právo*. 4. přeprac. a doplněné vyd., Praha : Wolters Kluwer ČR, 2011, str. 52-53.

¹³ Více k tomuto tématu viz. KRŠKOVÁ, Alexandra. *Dějiny evropského politického a právního myšlení : (kapitoly z dějin)*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. str. 347-353.

2. Právní vývoj před schválením prvních konstitucí

Ačkoliv revoluční události v první polovině 19. století v rakouské monarchii podpořené demokratickým hnutím v Evropě měly za následek pád feudálního absolutismu a vznik prvních moderních konstitucí, nelze tvrdit, že by na území monarchie a potažmo na území Českých zemí již nedošlo v rámci právního vývoje k předchozím konstitučním pokusům. Následující kapitola se bude věnovat historickému úvodu, který má přiblížit předchozí konstituční snahy a první pokusy o přijetí upravujících zakotvení nejdůležitějších institucí, majících z dnešního pohledu povahu prvních ústavních dokumentů (popř. základních zákonů).

2.1 Předchozí konstituční snahy na území rakouské monarchie

Již na konci 15. století v důsledku slabé vlády Vladislava II. Jagellonského došlo k přípravným pracím¹⁴ na novém zemském zákoníku, jenž byl schválen v r. 1500 na zemském sněmu (ovšem pouze stavem panským a rytířským, tedy bez účasti měst) a je znám jako Vladislavské zřízení zemské. Ratifikován a podepsán králem Vladislavem Jagellonským byl až roku 1502. Zákoník kromě soukromoprávních ustanovení obsahoval normy ústavního práva, trestního práva a věnoval se uspořádání státní správy. Ve svém původním znění obsahoval 554 nečíslovaných článků, jež byly psány archaickým jazykem – měly za úkol demonstrovat, že platily v Čechách již od nepaměti.¹⁵ V roce 1517 pak byl doplněn Svatováclavskou smlouvou, která představovala kompromis ve sporu mezi městy a šlechtou - města se odmítala zřízením řídit, neboť jejich účast na sněmu byla zřízením prakticky vyloučena.¹⁶

Zřízení zemské Království českého bylo doplněno vícero doplňky, prvním z nich bylo Zřízení o ručnicích z r. 1524, třetím doplňkem se pak stala Smlouva o hory a kovy z r. 1534 (revidována Narovnáním o hory a kovy z r. 1575), poslední doplněk

¹⁴ První české zemské zřízení bylo připravováno v letech 1487-1499 zvláštní sněmovní komisí, fakticky se jednalo o kompilaci různých zápisů ze zemských desek, takže byl výsledek poněkud chaotický a mezerovitý. V roce 1499 již byl projednán s králem a pro výsledný text je používán název Prešpruské zůstání.

Práce byly vedeny královským prokurátorem Albrechtem Rendlem z Oušavy a tento je také považován za autora konečného textu, dalšími spolupracovníky byli Petr a Zdeněk ze Šternberka.

¹⁵ Srov. MAREČKOVÁ, Marie. *České právní a ústavní dějiny : stručný přehled a dokumenty*. 1. vyd., Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, str. 449.

¹⁶ I přesto, že dle výkladu nové právní normy měly např. královská města na sněmu být zastoupena prostřednictvím krále, zástupci měst s tímto ostře nesouhlasili a posměšně o původním znění Vladislavského zřízení zemského prohlašovali posměšně, že se jedná o „zrendlování“ práva.

představuje traktát O mezích, hranicích, soudu a rozepři mezní i příslušenství jich v Království českém.¹⁷

Nejvýznamnějším příkladem předchozích konstitučních snah na českém území zůstává bezpochyby Česká konfederace, první moderní ústava zemí Koruny české, na jejímž textu se čeští stavové dohodli dne 31. července 1619. Česká konfederace byla přijata formou sněmovního usnesení a nově organizovala stát České koruny; Český stát se podle ní měl transformovat ve volnou konfederaci. Byla založena na stavovsko – federativním principu a společné prvky zde představoval panovník, generální sněm a také společné vojenské velení.¹⁸ Jako společné náboženství zakotvovala protestantismus – katoličtí stavové takto byli znevýhodněni, neboť některé úřady mohli zastávat pouze evangelíci.¹⁹ Král měl být volen generálním sněmem (český stát se tak stává volební monarchií - postavení krále bylo touto zásadou značně oslabeno) a při tvorbě ústavy se vycházelo z ideje *monarchomachismu*, kterýžto princip se vyznačoval právem na odpor vůči „nehodnému vladaři“, pokud by došlo ze strany krále k porušení ústavy.²⁰ V praxi však ústava platila pouze několik měsíců do porážky stavovského povstání v listopadu 1620.

V roce 1627 pak králem Ferdinandem II. bylo jako následek těchto událostí vydáno Obnovené zřízení zemské (pro Moravu vydáno v roce 1628), kteréžto se stalo jedním ze součástí řady opatření, podle nichž se měly české země navždy připojit jako země dědičné k habsburské dynastii a fakticky se také český stát pomocí tohoto ústavního dokumentu stal součástí habsburské monarchie. Legalita Obnoveného zřízení zemského přitom není odvozena z české státoprávní tradice, ale z teorie o propadlých právech českých stavů, neboť je na základě této teze ztratily odpozem vůči svému zákonnému králi.²¹ Panovník stojí nad právem a představuje zákon, je nositelem suverenity. Veškerá výkonná moc je pak soustředěna v ruce panovníka, stavovští zemští úředníci pouze vykonávají královu vůli. Také soudnictví ztrácí zcela svou

¹⁷ Právní kniha, jejímž autorem byl místosudí purkrabského soudu Jakub Menšík z Menštejna, byla schválena zemským sněmem v r. 1600.

¹⁸ Srov. MALÝ, Karel a kol.. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání, Praha : Leges, 2010, str. 85.

¹⁹ Avšak katoličtí stavové mohl být za splnění podmínek dodržování jejich ustanovení na konfederaci účastní.

²⁰ Srov. ADAMOVÁ, Karolina. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě : přehled vybraných otázek*. 1. vyd., Praha : C.H. Beck, 2000, str. 50-51.

²¹ Srov. MALÝ, Karel. Česká konfederace a Obnovené zřízení zemské – dvě české ústavy z počátku 17. Století. in. MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav. *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. 1.vyd., Praha : Nakladatelství Karolinum, 2006, str. 30-44.

stavovskou nezávislost, neboť Obnovené zřízení zemské stanovuje nově podřízenost soudců panovníkovi. Co se týká úřední řeči na soudech, zavádí se dvojjazyčnost.

Z hlediska porovnání s textem České konfederace z roku 1619 se může jevit Obnovené zřízení zemské jako zcela rozdílný text, neboť se odlišuje v základních aspektech (rozdíly lze spatřovat hlavně ve volbě panovníka, postavení generálního sněmu a sněmů zemských). Oba texty však mají ústavní povahu, překonávají tradice a kontinuitu české předbělohorské ústavnosti, neboť až do roku 1500 byly jejím základem pouze právní obyčeje.²² Texty též společně vycházejí z postavení českého státu jako mezinárodněprávního subjektu a nemění základní strukturu soudních a státních orgánů.

2.2 Politický a právní vývoj v habsburské monarchii do první poloviny 19. století

Právě po porážce povstání českých stavů v roce 1620 byl na území rakouské monarchie nastolen absolutismus. Základními atributy absolutistického způsobu vládnutí se staly: vládnutí jediného panovníka²³ (označováno jako absolutismus v užším slova smyslu) a centralizace (posílena především v období osvícenského absolutismu). Jevem, který logicky následoval centralizační procesy, se stala germanizace - měla umožnit v první řadě efektivnější fungování veřejné správy. A především na počátku absolutismu se také prosazovala refeudalizace a rekatolizace.

Na druhé straně se v právu postupně počaly formovat, zvláště v období osvícenského absolutismu, nové a převratné myšlenkové proudy překonávající středověký právní partikularismus a prosazovaly se moderní principy, jejichž projevy byly kodifikační procesy, a v souhrnu tak logicky zapříčinily prosazení psaného práva.

Novou a nejvýznamnější kodifikací v oblasti soukromého práva se stal Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch – ABGB*), jenž byl založen na římskoprávní učenosti, a filozofickým podkladem pro tvorbu zákoníku byla přirozenoprávní teorie, kdy základní rys díla představuje všeobecnost a výlučnost - úprava v něm obsažená byla jednotná pro všechny obyvatele státu bez ohledu na jejich společenské postavení. Ovšem z hlediska místní působnosti se ABGB nevztahoval na území Uher.

²² Srov. PÁNEK, Jaroslav. Od České konfederace k Obnovenému zřízení zemskému (Kontinuita a diskontinuita v proměnách českého státu a jeho ústavního zřízení na pomezí stavovství a absolutismu) in. MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav. *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. 1.vyd., Praha : Nakladatelství Karolinum, 2006, str. 13-29.

²³ Vláda byla soustředěna do rukou panovníka. Téměř všechny úřady a úředníci podléhali panovníkovi – panovníkovi též náleželo právo konečného rozhodnutí.

V oblasti trestního práva se již plně uplatňovaly zásady zákonnosti a presumpce nevinny, přispívaly k zakotvení principu právní jistoty, zcela vymizely překonané středověké trestněprávní instituty²⁴

Postupně začal sílit také hlas národně osvobozeneckých hnutí a myšlenky na realizaci autonomie, ale veškeré snahy týkající se prosazení národně reprezentačních ústav byly dříve ze strany státu potlačeny. Na jedné straně zde stojí tedy snaha státu o důslednou centralizaci, na straně druhé snahy jednotlivých národů o větší samostatnost a dezintegrační tendence.²⁵ Federalistické koncepce založené na národnostním principu byly prosazovány mimo jiné i Františkem Palackým.

2.3 Vliv revolučních událostí roku 1848

Právě v důsledku negativních projevů absolutismu²⁶, které představovaly obecně politické a ekonomické zaostávání habsburské monarchie za ostatní Evropou a především sociální, náboženský a později i národnostní útlak státní moci vůči některým skupinám občanů,²⁷ počalo v habsburské monarchii docházet k revolučním pnutím.

Nové ideje vycházející z principů rovnosti před zákonem daly za vznik rozvoji základních občanských práv. Na základě přirozenoprávních idejí také sílily snahy zakotvit dělbu moci ve státě, zajistit občanům větší podíl na jeho řízení a v první řadě přijmout ústavu jako základní stavební kámen moderního státu.²⁸

Nové myšlenkové proudy a rodící se revoluční hnutí se inspirovaly principy anglického konstitucionalismu, americkou ústavou (Deklarací nezávislosti z roku 1776), ale také ideály Velké francouzské revoluce (především čerpaly z ustanovení Deklarace práv člověka a občana z roku 1789).²⁹

Zprávy o Pařížské revoluci z února 1848 se staly bezprostředním impulsem, na základě kterého se nepokoje šířily lavinovitým efektem ať již s větším nebo menším

²⁴ Zejména iracionální důkazní prostředky, mrzačící tresty apod.

²⁵ Srov. ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě : přehled vybraných otázek*. 1. vyd., Praha : C.H. Beck, 2000, str. 75.

²⁶ A zvláště také v průběhu jeho poslední fáze tj. Metternichovského absolutismu, neboli též policejního absolutismu (tzn. v období let 1789-1848)

²⁷ Srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 194.

²⁸ Jako hlavní představitele pokrokového konstitucionalistického smýšlení lze uvést Karla Havlíčka Borovského, Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra. Srov. např. ADAMOVIČ, Karolína. *Úsvit moderního konstitucionalismu : příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F. Smidaka*. 1. vyd., Praha : Havlíček Brain Team, 2007, str. 51.

²⁹ Jako příklady tvorby nových konstitucí můžeme uvést: rok 1791, kdy byla přijata ústava v Polsku (již bude věnována zvláště závěrečná kapitola), Belgická ústava vznikla v roce 1831, a konečně v roce 1848 pak následovalo Švýcarsko.

efektem po celé Evropě; toto období, vyznačující se výrazným odporem proti konzervativismu a rodící se občanskou, demokratickou, protifeudální, národní a socialistickou revoluci, bývá v literatuře označováno jako *jaro národů*.³⁰

Již v prvních březnových dnech počaly roku 1848 nepokoje v habsburské monarchii. Centry událostí se staly především Praha, Pešť a Vídeň jako hlavní město monarchie, ale nepokoji byl zasažen také sever Itálie pod nadvládou Habsburků (Lombardsko a Benátsko).

Dne 11. března 1848 se v Praze ve Svatováclavských lázních uskutečnila schůze, svolána prostřednictvím radikálních demokratů, kdy se na veřejném shromáždění sešli představitelé českých i německých liberálů³¹, k tomu, aby sepsali tzv. *první pražskou petici*, která obsahovala požadavky státoprávní národnostní, politické a sociální. Konkrétně vystoupili s požadavkem na obnovení jednoty zemí České koruny, obecní samosprávu, jazykovou rovnoprávnost, volební právo, ústnost a veřejnost soudního řízení, náboženskou svobodu, svobodu tisku, ochranu osobní svobody, ale také právo zřizovat obecní gardy a hlavně zrušení pozemkově vrchnostenských vztahů za náhradu.³²

Petiční (tzv. *Svatováclavský*) výbor byl zvolen za účelem dodržování petice. Později došlo k jeho reorganizaci, kdy se sloučil se zvláštní poradní komisí zřízenou guberniem pro mimořádné poměry; a nakonec, kdy počet jeho členů vzrostl na 140, se začal nazývat Národní výborem (působil jako reprezentativní orgán českého politického tábora). Národní výbor usiloval především o vypsání voleb do zemského sněmu, zemský sněm pak měl připravit a schválit zemskou ústavu.³³

Dne 13. března byla první pražská petice³⁴ předložena císaři, tento den však vypuklo ve Vídni březnové povstání. Na znění prvé pražské petice se dostalo

³⁰ Sociální nepokoje v habsburské monarchii vznikly především v důsledku výrobní krize v zemědělství, kdy na základě špatných sklizní z let 1845-1846 došlo ke snížení příjmů z půdy; důsledky nepříznivé ekonomické situace v tomto odvětví zasáhly všechny výrobní sektory a vyvolaly pokles průmyslu a tím také zvýšily nezaměstnanost.

³¹ Německá část účastníků sněmu se však přiklonila k teorii Velkého Německa, zatímco česká část (představována zvláště F. Palackým) se klonila k teorii austroslavismu. Spory vyvrcholily zvláště po známé odmítavé odpovědi Františka Palackého na pozvání do přípravného výboru německého Frankfurtského sněmu.

³² Srov. VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 223.

³³ Srov. SCHELLE, Karel; SCHELLEOVÁ, Ilona; VOJÁČEK, Ladislav. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století : vybrané problémy*. 1. vyd., Praha: Eurolex Bohemia, 2006, str. 7-8.

³⁴ Jako její autor bývá označován dr. F. A. Braunner (podílel se i na druhé pražské petici), byla výsledkem schůzí ve Svatováclavském výboru

Svatováclavskému výboru od císaře pouze vyhýbavé odpovědi. Druhá pražská petice³⁵ schválena dne 29. března 1848 pak opět kladla důraz na administrativní spojení zemí Koruny české v jeden celek, opět se objevily požadavky na všeobecné volební právo.

Mezitím ještě před doručením petice vydal dne 15. března 1848 císař Ferdinand I. patent, který vyhlášoval přechod ke konstitučnímu režimu³⁶. Hrabě Metternich, který fakticky vládl za císaře Ferdinanda I. (jako českého krále označovaného Ferdinanda V.), a jenž představoval ztělesnění starého nenáviděného absolutistického, konzervativního a protiliberálního systému, musel odstoupit z funkce ministerského předsedy. O dva dny později císař jmenoval ministerskou radu v čele s hrabětem Františkem Antonínem Kolowratem-Libštejnským³⁷. Petice z 15. března kromě zavedení konstitučního režimu rušila cenzuru a zaručila svobodu tisku. Došlo k transformaci dvorských ústředních úřadů a dvorských kanceláří na ministerstva (zřízená na základě monokratického principu). V čele stanula ministerská rada (vláda), složená z ministra zahraničních věcí a císařského domu, ministra vnitra, ministra práv, ministra financí a z ministra války. Do čela rady byl ustanoven ministr-prezident a rada jako taková rozhodovala kolegiálním způsobem.

Patentem byla zrušena také cenzura tisku a bylo povoleno zakládat gardy. Vídeňská vláda také musela souhlasit s požadavky maďarských obyvatel, na základě nichž se monarchie na čas přeměnila v personální unii dvou prakticky samostatných států.

Na požadavky obsažené v pražských peticích ze Svatováclavského výboru císař Ferdinand I. odpověděl teprve až Kabinetním listem z 8. dubna 1848. Lze říci, že byl formulován kompromisně, vycházel sice vstříc některým požadavkům v nich obsažených – například slíbil svolání českého zemského sněmu (také rozšíření jeho delegátů o zástupce rolnictva a měšťanstva), zrovnoprávnění češtiny s němčinou na úřadech a ve školství (v případě dalších požadavků konstatoval, že některé konkrétní svobody byly povoleny již např. císařským patentem ze dne 15. března 1848, odstranění

³⁵ Znění druhé pražské petice bylo po předchozí císařově odpovědi formulováno daleko ostřeji, Srov např. ADAMOVIČ, Karolína. *Občanská práva a svobody v rakouských ústavách 19. století* in in. MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav. *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. 1.vyd., Praha : Nakladatelství Karolinum, 2006, str. 414-431.

³⁶ Označována jako „konstituce vlasti“ z něm. „*Constitution des Vaterlands*“, srov. např. BRAUNEDER, Wilhelm. *Österreichische Verfassungsgeschichte*. 9., durchgesehene Aufl., Wien : Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2003, S. 115.

³⁷ Veřejné mínění v hraběti Kolowratovi něm spatřovalo liberálního oponenta a protiváhu vůči bývalému kancléři Metternichovi, avšak tento závěr byl mylný. Srov. např. PÁLKA, Petr. *Habsburská monarchie a Kroměříž v letech 1848-1849*. 2., upr. vyd. Kroměříž : Školský úřad Kroměříž, 1998, 98 s.

roboty pak bylo nařízeno v patentu z 28. března 1848); avšak na revoluční bouři v Čechách měl list císaře pouze malý účinek.³⁸ Dalším z požadavků výboru bylo vytvoření společných úřadů, řešení této otázky však v kabinetním listě bylo odloženo na později, mělo být předmětem rokování na sněmu.

Revoluční události v Čechách nakonec vyvrcholily jednáním Slovanského sněmu v červnu roku 1848 v Praze, dne 12. června pak v Praze vypuklo ozbrojené povstání, které bylo ukončeno až o šest dní později tvrdým vojenským zásahem. Jako reakce na povstání se objevilo více názorů, zvláště konzervativní jádro nazývalo pražské povstání národní katastrofou, neboť povstání zcela zmařilo jednání o svolání českého zemského sněmu (volby do něj se nemohly konat v celé zemi) a přípravu zemské ústavy.³⁹

Vývoj na Moravě byl na rozdíl od Čech daleko klidnější. Moravský stavovský sněm zasedal v Brně od 30. března 1848 jako rozšířený o zástupce měšťanstva, 27. dubna přijal nový volební řád (vytvořil tak předpoklad pro svolání nového sněmu) a tak na konci května poprvé zasedal volený moravský sněm. Sněm rozhodl o zrušení roboty a naturálního desátku.

Poslanci sněmu se ostře postavili proti ústavněprávnímu spojení s českými zeměmi (proti obnovení zemí Koruny české), Morava se zde vymezuje jako nezávislá na Čechách a přínáležející ke svazku Rakouského mocnářství.⁴⁰ Důvodem pro tento postup byla silná německá většina moravských politiků, panovaly obavy, že ztratí svou převahu, jejich zastoupení na sněmu totiž neodpovídalo skutečnému poměru obyvatel obou národností.⁴¹ V Čechách logicky toto rozhodnutí vyvolalo vlnu nevole a kritiky vůči Moravanům.

Moravský zemský sněm se ještě v září 1848 usnesl na textu vlastní zemské ústavy, ale tato nikdy nevstoupila v platnost, v lednu 1849 pak byl odročen na neurčito a již nedošlo k jeho opětovnému svolání.

³⁸ Srov. ADAMOVÁ, Karolina; SOUKUP, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, str. 248.

³⁹ srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*, 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 224 an.

⁴⁰ Petice Moravských stavů císaři ze dne 14. dubna 1848.

⁴¹ srov. MALÝ, Karel a kol.. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání, Praha : Leges, 2010, str. 207.

3. Ústava dubnová

Období vzniku prvních ústavy bývá zvláště v zahraniční literatuře označováno jako období raného konstitucionalismu v rakouské monarchii (v něm. literatuře označovaném jako *Frühkonstitutionalismus*).⁴²

Hned na úvod je třeba zmínit, že ústava dubnová nikdy nevstoupila v účinnost, a ani platnost dubnové ústavy neměla dlouhého trvání, neboť její existence skončila 4. března 1849 – v den kdy císař vydal další oktrojovanou ústavu.⁴³

Přesto největší přínos dubnové ústavy spočívá v tom, že se stala první formální rakouskou ústavou, a že tak již po více než tři století panující absolutismus poprvé připustil ústupky založené na osvícenských idejích a na idejích konstitucionalismu.

3.1 Příprava a přijetí dubnové ústavy

Vídeňská vláda se po prvním náporu revolučních sil pokusila uspokojit požadavky veřejnosti vydáním nové konstituce. Ústava mohla být vydána na základě dříve zmíněného císařského patentu ze dne 15. března 1848. Konstituce byla vydána v dubnu 1848 a byla nazvána dle ministra vnitra barona Franze Xavera von Pillersdorffa (nebo též Pillersdorfa),⁴⁴ její oficiální název pak zněl „Ústavní listina rakouského císařství“ (*Verfassungsurkunde des österreichischen Kaiserstaates*).

Dne 25. dubna 1848 tedy byla Pillersdorfova ústava publikována ve Vídni pod č. 49/1848 sb. z. pol.. Dne 8. května 1848 byl pak oktrojován císařským patentem volební řád do říšského sněmu (č. 57/1848 sb. z. pol.). Dne 9. května 1848 byly vydány provizorní volební řády, tyto pak tvořily doplněk oktrojované ústavy, předpokládaly vznik parlamentu tvořeného dvěma komorami.⁴⁵

Ještě před přijetím rakouské ústavy, přijal v dubnu uherský sněm ústavu, kterou panovník dne 11. dubna 1848 potvrdil.

⁴² Ústavy z let 1848 a 1849 spadají dle názorů právních historiků do období *raného konstitucionalismu*. Srov. např. LEHNER, Oskar. *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte : mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*. Linz : Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1992, S. 398. Návrh kroměřížské ústavy pak zastupuje tzv. *rozvinutý konstitucionalismus* (Hochkonstitutionalismus), srov. např. BRAUNEDER, Vilhelm. *Österreichische Verfassungsgeschichte*. 9., durchgesehene Aufl., Wien : Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2003, S. 113.

⁴³ Tamtéž

⁴⁴ V této diplomové práci budeme používat variantu s jedním „f“. V literatuře je častěji používaná jednodušší forma „Pillersdorf“, varianta „Pillersdorff“ se vyskytuje ve starší literatuře.

⁴⁵ Další nové volební řády z 1. června 1848 pak hovořily jen o jedné volené sněmovně (tzn. horní sněmovna byla zrušena), kde na každých 50 000 svéprávných samostatně výdělečných mužů připadá jeden poslanec.

Ministr vnitra Pillersdorf dokonce nezasílal, že ústava byla sestavena značně narychlo jako nepůvodní kompilát cizích vzorů.⁴⁶ Hlavním úkolem nové ústavy bylo to, že měla vyjít vstříc naléhavým požadavkům občanů na konstituci a měla posloužit k utlumení veřejného mínění.

3.2 Obsah dubnové ústavy

Pillersdorfova ústava byla vypracována dle belgického vzoru, platila pro habsburské državy kromě Uher, Chorvatska a Lombardsko-Benátska. Dubnová ústava se tak nevztahovala na Uhry ani na italské země (jak to vyplývá z jejího §2).

V této kapitole bude (kromě vlastního překladu originálního znění ústavy)⁴⁷ použit text ústavy dle J. Černý (vyd.), *Boj za právo*, Praha 1893, s. 151-152,⁴⁸ nyní zde uvedeme některá, pro další výklad stěžejní, ustanovení daného dokumentu (*vyznačená proloženě*):

§ 1. Všecky, k Rakouskému císařství příslušící země činí nerozdělitelnou konstituční monarchii.

§ 2. Toto zřízení vztahuje se na následující země císařství: na království České, Halič, Vladimír s Osvětimem, Zátorem a Bukovinou, Iliry (sestavující z vévodství Korutanského, Krajinského a Přímoří) na království Dalmatské, na arciknížectví Rakouské nad Enží i pod Enží, na vévodství Salcburské, Štýrské, Horno i Dolno Slezské, na markrabství Moravské, hrabství Tyrolské s Vorarlbergem.

Z uvedeného tedy vyplývá, že všechny země Předlitavska jsou součástí jediné nedělitelné konstituční monarchie, a v § 2 je tedy ústava dále vyjmenovává. Z § 2 také plyne, že je ústava založena na principu centralismu. Z těchto ustanovení (a také z ustanovení dalších pasáží) jasně vyplývá, že omezila požadavky na širokou autonomii Českých zemí.⁴⁹

§4. Všem národům pojišťuje se neporušitelnost národnosti a jazyka.

⁴⁶ Srov. SCHELE, Karel. *Dějiny českého ústavního práva*. 1. vyd., Ostrava: Key Publishing, 2010, str. 7
⁴⁷ Rakousko. *Zákon č. 49/1848 PGS (sb.z.pol.) ze dne 25.dubna 1848 = Allerhöhtes Patent vom 25. April 1848. Verfassungs-Urkunde des österreichischen Kaiserstaates* zákony. In *Politische Gesetze und Verordnungen (Sbírka zákonů politických)*, Rakouská monarchie. 1848, částka 49, str. 145-158.

Dostupný z ALEX Historische Rechts- und Gesetzestexte Online:

< <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=pgs&datum=1848&pos=43>>.

⁴⁸ Znění ústavy dle ČERNÝ, J. (vyd.). *Boj za právo*. Praha, 1893, str. 151-152 text in: ADAMOVÁ, Karolína; SOUKUP, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, str. 251.

⁴⁹ Srov. SOUKUP, Ladislav. *Zemský sněm český v 19. století* in. MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav. *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. 1.vyd., Praha : Nakladatelství Karolinum, 2006, str. 358-396.

Ústava na tomto místě deklaruje plnou jazykovou a národnostní rovnoprávnost.

§45. Všecky zákony potřebují přivolení obou komor a sankce císařovy.

Nejdůležitější ustanovení upravující zákonodárnou pravomoc - jasně z něj vyplývá, že legislativní činnost je vykonávána společně skrze parlament a císaře. Toto ustanovení rozumí pod pojmem císařské sankce absolutní veto císaře.

§54. V jednotlivých zemích budou provinciální stavové k opatrování provinciálních interesů, pokud v potřeby státní nezabíhají, sestaveni. Provinciálním stavům zachová se, pokud se ústava nezmění, posavadní zřízení a působení.

Toto ustanovení se týkalo zemských sněmů (viz následující kapitola).

§55. Jedna z nejprvnějších úloh říšského sněmu bude, aby se zkoumaly a ocenily času přiměřené změny posavadního zřízení, které provinciální stavové říšskému sněmu předloží, a aby se jednalo o návrzích, kterak se gruntovní břemena, které se za vyplatitelné vyhlášeny jsou, nahradila.

Toto ustanovení zakotvuje možnost úprav kompetence zemských sněmů, ale i jiných otázek.

3.2.1 Struktura a systematika ústavy

Ústava byla rozčleněna do sedmi částí⁵⁰ (I. Obecná ustanovení, II. Císař, III. Občanská a politická práva státních obyvatel, IV. Ministři, V. Říšský sněm, VI. Působnost říšského sněmu, VII. Provinciální stavové) a obsahovala 59 paragrafů.

Systematika Pillersdorfovy ústavy ještě nevykazovala znaky moderních ústav vyžadujících model dělení moci. Víceméně její stavba spočívala v protikladném postavení práv císaře a dvoukomorového říšského sněmu. Osoba císaře pak v sobě sjednocovala všechny tři druhy státní moci.⁵¹

Ve struktuře ústavy císař stojí na nejvyšším místě. Císař je v ústavě sám o sobě nositelem všech tří státních mocí, císař je dále nositelem všech státních úřadů (personální výsost). Propůjčuje hodnosti, řády a šlechtické tituly a je vrchním velitelem ozbrojených sil. Vyhláší válku, stejně jako uzavírá mír a mezinárodněprávní smlouvy, ačkoliv smlouvy vyžadovaly ještě schválení říšským sněmem.

⁵⁰ Rakousko. Zákon č. 49/1848 PGS (sb.z.pol.) ze dne 25.dubna 1848 *Allerhöhtes Patent vom 25. April 1848. Verfassungs-Urkunde des österreichischen Kaiserstaates* in Politische Gesetze und Verordnungen (Sbírka zákonů politických), Rakouská monarchie. 1848, částka 49, str. 145-158. Dostupný z ALEX Historische Rechts- und Gesetzestexte Online::

< <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=pgs&datum=1848&pos=43>>.

⁵¹ Srov. LEHNER, Oskar. *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte : mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Linz : Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1992, S. 170-175.

Ústava císařskou říši prohlašuje za dědičnou monarchií, kdy se následnictví řídí dle pragmatické sankce.

K provádění právních záležitostí říše císaři sloužili jím jmenování ministři, kteří se řídili jeho pokyny a byli za své jednání odpovědni císaři.⁵²

V úpravě organizace zemí a obcí se Pillersdorfova ústava omezuje pouze na několik málo ustanovení. Dle § 54 budou „*provinciální stavové k opatrování provinciálních interesů, pokud v potřeby státní nezabíhají, sestaveni*“ přičemž zemská provinciální zastupitelstva tímto byla zachována, ale bez moci zákonodárné, jen k hájení zemských zájmů. Říšský sněm měl za úkol zkoumat návrhy stavů k reformě zemských ústav. Fakticky však zůstaly během jejího trvání v platnosti stávající zemské ústavy.

3.2.2 Principy

Dubnová ústava byla založena na principu centralismu - lze říci, že měla nejsilnější centralistické rysy ze všech rakouských ústav.⁵³ Jedním z výrazných aspektů centralismu je fakt, že pro jednotlivé země používala označení provincie.

Jak již bylo naznačeno výše, ústava sice v některých aspektech uplatňovala princip dělení moci, ale např. kompetence sněmu nebyly široké, mnohé zásadní záležitosti měla řešit exekutiva. Hranice mezi mocí výkonnou a mocí zákonodárnou tedy nebyla přesně vymezena.⁵⁴

Hlavou výkonné moci zůstával císař, který obsazoval všechny významné úřady, bylo mu svěřeno např. vedení vojska, a disponoval dalšími (již výše zmíněnými) kompetencemi. Ministerstva byla založena nově již na monokratickém principu a při výkonu funkce ministři podléhali císaři.

Ústava uchovávala posvátné a neporušitelné postavení panovníka a předpokládala dvoukomorový říšský sněm, který se měl spolu s císařem podílet na zákonodárství, kdy senát měl být jmenován a poslanecká sněmovna volena. V případě schvalování zákonů příslušelo císaři právo absolutního veta.

Senát (o počtu 200 členů) měl být složen z virilistů (tj. osob, které získaly mandát z titulu zastávání jiného významného řadu) a z osob, které jmenoval císař.

⁵² Tamtéž.

⁵³ srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 232 an.

⁵⁴ srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 245.

Ústava v tomto bodě zachovávala (veřejností velice negativně vnímanou) převahu feudálních velkostatkářů, tito měli zasedat v horní sněmovně v počtu 150 zástupců.⁵⁵

Volby do poslanecké sněmovny pak měly být nepřímé (měly se konat jednou za pět let); z voleb však byli vyloučeni všichni „nesamostatní“ občané, pracující v námezdním poměru či jinak závislí.⁵⁶ Nepřímá volba znamenala, že každý volební obvod byl rozdělen ještě na okresy, ve kterých byli nejdříve zvoleni volitelé, kteří poté tajnou volbou vybrali z kandidátů jednoho poslance. Celkem ze všech mimouherských zemí mělo být zvoleno 383 poslanců.⁵⁷

A konečně soudní moc, jíž bylo věnováno jen několik málo paragrafů, jako třetí v ústavě jmenovaná moc, měla být zcela nezávislá: v ústavě byla zakotvena především nezávislost soudců, ústní soudní řízení a dále předpokládala zavedení porotních soudů. Soudnictví bylo vykonáváno jménem císaře.⁵⁸

3.2.3 Základní práva

Část ústavy věnována základním právům byla uvozena nadpisem „Občanská a politická práva státních obyvatel“.⁵⁹ Ústava poskytovala celkem široký katalog občanských práv, z nichž jmenujme následující:

V § 17 byla zakotvena náboženská práva: tedy svoboda vyznání a svoboda myšlení. V ustanovení § 18 pak zaručovala právo na osobní svobodu, zejména ochranu před svévolným zadržením; každý zatčený musel být do 24 hodin předveden před svého soudce, ochrana osobní svobody.

V § 19 se hovořilo o svobodě projevu, svobodě tisku a bylo rozhodnuto o zrušení cenzury. Ustanovení § 20 chránilo svobodu tisku. V § 22 bylo upraveno právo petiční a právo svobodně se spolčovat. Dle § 23 pak byla zaručena svoboda vycestování.

Následující § 24 se zase věnoval svobodě výběru povolání, svobodnému přístupu ke všem úřadům a hodnostem, a zmiňoval právo svobodně nabývat pozemky pro každého státního občana.

⁵⁵ MALÝ, Karel a kol.. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání, Praha : Leges, 2010, s.212 an.

⁵⁶ Srov. SCHELE, Karel. *Dějiny českého ústavního práva*. 1. vyd., Ostrava : Key Publishing, 2010, str. 8.

⁵⁷ Srov. HLAVAČKA, Milan. Počátky liberální a parlamentní politické kultury v českých zemích in GEORGIEV, Jiří; KYSELA (ed.), *Kapitoly z dějin stavovského a parlamentního zřízení : sborník příspěvků z 54.konference Mezinárodní komise pro dějiny stavovství a parlamentarismu v Praze*. 1.vyd., Praha : Eurolex Bohemia, 2004, str. 43-51.

⁵⁸ srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 245.

⁵⁹ V orig. znění zní nadpis „*staatsbürgerliche und politische Rechte der Staatseinwohner*“

V § 25 se věnuje konstituce problematice působnosti soudů a soudní příslušnosti, stanoví, že zákony se vztahují na všechny státní občany, stanoví pro občany stejnou personální soudní příslušnost. Dále se toto ustanovení věnuje stanovení branné povinnosti a daňové povinnosti.

A konečně § 27 uznává, že všem příslušníkům zákonem uznaných konfesí přísluší stejná občanská a politická práva, zejména právo svobodně zcizovat majetek.⁶⁰

Ústava upravovala pouze část základních občanských práv, které prosazoval liberální politický proud. Na první pohled chybí ve výčtu například svoboda učení a vyučování.

Jak vyplývá také z výše uvedeného, dubnová ústava se nesešla ve společnosti s pozitivním přijetím. I přesto, že opouštěla absolutismus a zaváděla solidní katalog občanských práv, byla ze strany většinové společnosti odmítnuta.

Kritici ústavě vytýkali především úzký rozsah kompetencí zákonodárského sboru, nepříznivě bylo hodnoceno i pojetí senátu a velkou nevoli také přineslo diskriminující omezení volebního práva.

Co se týče volebního práva, bylo definováno velice neurčitě (je třeba dodat, že bylo několikrát modifikováno výše zmíněnými volebními řády), pouze se konstatovalo, že ho nevlastní „všichni dělníci, kteří požívají denní a týdenní mzdy a nebo jsou vyživováni dobročinnými zařízeními“,⁶¹ jednalo se ovšem o skrytý majetkový cenzus a tedy omezení volebního práva nemajetných, neboť v praxi se prosadilo, že nevolily nemajetné skupiny venkovských obyvatel jako např. čeledíni, podomci a domkáři.⁶²

Odpor občanů vyvrcholil ve dnech 13. – 15. května, bouře odporu nabyly takové intenzity, že dvůr z Vídně musel utéci do Innsbrucku, tam císař dne 16. května 1848 vydal proklamaci, jejímž obsahem byl slib, že ústava bude přijata novým ústavodárným sborem.⁶³ Vídeňské povstání vedlo vládu k odstranění nedostatečných ustanovení volebního řádu (zrušení majetkového censu) a v platnosti nakonec zůstalo pouze

⁶⁰ Pro přehled základních práv obsažených v dubnové ústavě dále též: LEHNER, Oskar. *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte : mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Linz : Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1992, str. 175 an..

⁶¹ MALÝ, Karel a kol.. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 4. přepracované vydání, Praha : Leges, 2010, str. 212 an.

⁶² Srov. HLAVAČKA, Milan. Počátky liberální a parlamentní politické kultury v českých zemích. in GEORGIEV, Jiří; KYSELA (ed.). *Kapitoly z dějin stavovského a parlamentního zřízení : sborník příspěvků z 54.konference Mezinárodní komise pro dějiny stavovství a parlamentarismu v Praze*. 1.vyd., Praha : Eurolex Bohemia, 2004, str. 43-51.

⁶³ Srov. SCHELE, Karel. *Dějiny českého ústavního práva*. 1. vyd., Ostrava: Key Publishing, 2010, str. 177.

pravidlo o nepřímé volbě poslanců, přičemž na 500 voličů připadl jeden volitel⁶⁴ a jeden poslanec měl zastupovat přibližně 50 tisíc obyvatel.⁶⁵

Dubnová ústava tak nikdy nebyla uvedena v život, na jejím základě byl pouze svolán říšský sněm (*Reichsversammlung*) jako ústavodárné shromáždění, který se sešel 10. července ve Vídni a po říjnových bouřích přesídlil do Kroměříže. Kroměřížskému návrhu ústavy bude věnována následující kapitola.

⁶⁴ Voliteli mohli být občané starší 24 let, kteří měli stálé bydliště ve volebním okrese a zachovalost výkonu občanských práv. Volební právo získali konečně i samostatní dělníci starší 24 let. Pasivní volební právo bylo přiznáno voličům starším 30 let.

⁶⁵ MALÝ, Karel a kol.. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání, Praha : Leges, 2010, str. 212 an.

4. Návrh Kroměřížské ústavy

Z voleb, které následovaly po další revoluční vlně roku 1848, tedy konečně vzešel dlouho očekávaný říšský sněm. Ode dne 22. července 1848, kdy již oficiálně zahájil svou činnost, zasedal ve Vídni (do 5. října 1848) a po říjnových nepokojích přesídlil do Kroměříže, kde se jeho aktivní činnost datuje od 22. listopadu 1848 do 6. března 1849. Na říšském sněmu ležel úkol vypracování nové rakouské ústavy (tedy opět ústavy, která měla platit pouze pro neuherské země), budoucí konstituce měla ovšem na rozdíl od Pillersdorfovy ústavy více vyhovovat liberálním požadavkům.

Kroměřížský návrh ústavy má dle právních historiků v rakouském ústavním vývoji přímo nezastupitelné místo, na rozdíl od dubnové ústavy je daleko propracovanějším, promyšlenějším a originálnějším textem, než ústava dubnová - s předcházející ústavou jej spojuje pouze to, že se návrh v praxi neprosadil.⁶⁶

4.1 Kroměřížský sněm

Na úvod je třeba konstatovat, že název „*Kroměřížský ústavodárný sněm*“ byl pouze neoficiálním označením. Ústavodárný sněm čítal celkem 383 členů⁶⁷. Poslanci se sdružovali do klubů dle své politické příslušnosti, a politické rozdělení sněmu se zformovalo do třech hlavních politických proudů:

Pravici tvořili zejména poslanci pocházející z Čech a Moravy, kteří se sloučili s ostatními slovanskými poslanci do *Slovanského klubu* (tento měl 120 členů), jehož předsedou byl zvolen Antonín Strobach, ale celkem množství poslanců v klubu shromážděných představovalo pouze 31% poslanců (aby se mohli v hlasování prosadit jako většina, bylo potřeba 190 hlasů).⁶⁸ Střed politického spektra zastupovali němečtí spíše konzervativní poslanci z Čech, Moravy a alpských zemí. A levicový proud byl tvořen německými poslanci z českých zemí a Vídně.⁶⁹

Ovšem tato diferenciací politického spektra na sněmu s sebou logicky nesla negativní důsledek názorové roztržičnosti, kdy na řadu zásadních otázek měla každá z politických skupin zcela odlišný náhled, mimo jiné například na pojetí centralismu a federalismu.

⁶⁶ Srov. např. BRAUNEDER, Wilhelm. *Österreichische Verfassungsgeschichte*, 9., durchgesehene Aufl., Wien : Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2003, S. 119.

⁶⁷ Počet členů však dle dobových zdrojů značně kolísal a fakticky se sněm nikdy nesešel v plném počtu.

⁶⁸ Srov. ŠTAIF, Jiří. *František Palacký : Život, dílo, mýtus*. 1. vyd., Praha : Nakladatelství Vyšehrad, 2009, str. 183.

⁶⁹ Srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 243 an.

Pro vypracování návrhu nové říšské ústavy si sněm vytvořil třicetičlenný ústavní výbor, obsahoval vždy tři členy z každého guberniálního obvodu.

Je důležité zmínit, že na přípravných pracích se podílely významné osobnosti české politiky, mimo jiné například František Ladislav Rieger, Karel Havlíček Borovský nebo František Palacký, kteří významně přispěli k výslednému znění ústavního návrhu.

A právě František Palacký (spolu s F. L. Riegerem) byl jedním z představitelů proudu, který prosazoval federalistickou koncepci ústavy, a byl dokonce autorem samostatného návrhu, vycházejícího z federačního principu, kterýžto návrh byl však ústavním výborem odmítnut.⁷⁰

Hned na úvod je třeba říci, že Palacký uvažoval o zemích tvořících Rakousko jako o pouhých provinciích, které nemají samy o sobě povahu suverénních států.⁷¹ Dle několika historických pramenů⁷² tedy není Palackého návrh ústavy postaven na stanovisku českého státního práva, a ani není dle některých názorů programem čistě federalistického Rakouska, nýbrž programem jednotného rakouského státu, ponechávajícího jednotlivým guberniálním skupinám značnou autonomii.⁷³

Palacký ale také poukazoval na italské a německé revoluční hnutí za sjednocení, když ve svém návrhu vystupoval s myšlenkou, aby jedna ze skupin zemí byla tvořena územím osídleným Čechy, Moravany, Slezany a obyvatelstvem Horních Uher (tedy Slovenska).⁷⁴ Na druhou stranu se Palackým požadovaná široká autonomie jednotlivých národů říše projevovala v jeho snaze o co nejširší federalizaci Rakouska a vycházela z teorie suverenity národů.⁷⁵ Historik J. Pekař myšlenku Palackého *rakouského programu* definuje jako snahu „*stvořiti Rakousko s převahou slovanskou a sceliti slovanské kmeny, většinou rozptýlené v několika zemích.*“ Je zřejmé, že tento koncept

⁷⁰ Srov. SCHELLE Karel; SCHELLEOVÁ Ilona; VOJÁČEK Ladislav. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století: vybrané problémy*. 1. vyd., Praha: Eurolex Bohemia, 2006, str. 16-17.

⁷¹ Srov. PEKAŘ, Josef. *František Palacký*. 3. Vyd., Praha: Nakladatelství ARCSI, 2005, str. 108.

⁷² Srov. např. PEKAŘ, Josef. *František Palacký*. 3. Vyd., Praha: Nakladatelství ARCSI, 2005, str. 108.

⁷³ Guberniálních skupin mělo být deset; jednou z nich byly Čechy, dalšími Morava a Slezsko; přičemž Palackého návrh nepředpokládal mezi částmi Čech, Moravy a Slezska žádné zvláštní spojení.

⁷⁴ Tzv. jungmannovské pojetí národa, srov. např.: SCHELE, Karel. *Dějiny českého ústavního práva*. 1. vyd., Ostrava: Key Publishing, 2010, str. 8-9.

⁷⁵ Srov. ADAMOVÁ, Karolína. *Idea státní moci a suverenity lidu v návrhu kroměřížské ústavy. in Kroměřížský sněm 1848-1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě: sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané v rámci oslav 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži 14.-16. září 1998 = Der Reichstag von Kremsier 1848-1849 und die Tradition des Parlamentarismus in Mitteleuropa: Sammelband mit Beiträgen der gleichnamigen internationalen Konferenz veranstaltet im Rahmen der Feierlichkeiten anlässlich des 150. Jahrestages des Reichstages von Kremsier, 14.-16. September*. Kroměříž: KATOS, 1998, str. 25-29.

jednotnosti slovanských národů byl na svou dobu příliš revoluční, aby mohl získat na sněmu většinu, a byl sněmem odmítnut.⁷⁶

František Palacký tedy posléze v debatách na půdě Kroměřížského sněmu prosazoval koncepci rozdělení Rakouska na autonomní obvody dle národnostních zásad. (Polští a také němečtí centralisté naopak upřednostňovali rozdělení dle historických zemí.)

Dle Palackého návrhu mělo mít každé území vlastní zemskou vládu a sněm, a jako vedoucí orgán svého ministra či guvernéra. Dále jeho návrh předpokládal zrušení stavovského rázu sněmu.

Dle konečného Kroměřížského návrhu (který nakonec představoval kompromis mezi centralisty a federalisty) mělo být zachováno členění císařství na historické země, a to tak, že zemím příslušela omezená autonomie v záležitostech zemského významu (např. věda a umění, dohled na zbožné nadace, péče o chudinu, podpora zemědělství a průmyslu apod.) příslušelo jim též právo upravit v mezích říšského zákonodárství další otázky (zejména oblast školství, církevních záležitostí, policie apod.)⁷⁷

V čele zemské správy měl stát císařem jmenovaný zemský hejtman (v německy psané literatuře⁷⁸ označován jako *Statthalter*, popř. *Landeshauptmann - Gouverneur*), tomuto také příslušela pravomoc předsedat zemskému sněmu. Ústava také předpokládala, že jednotlivé země budou mít své vlastní zemské ústavy.

4.2 Obsah Kroměřížského návrhu ústavy

Ústavní návrh obsahoval 160 paragrafů a nečíslovaná závěrečná ustanovení. Ústavní návrh, jehož původní verzi připravil již v srpnu 1848 František Ladislav Rieger, zahrnoval také tradiční výčet práv, jehož inspiračními zdroji byla francouzská Deklarace práv člověka a občana z roku 1789. Konečným textem pak připomínal belgickou ústavu z r. 1831.⁷⁹

Znění katalogu základních práv, jenž čítal na 29 paragrafů, bude rozebráno v kapitole 4.2.3 *Základní práva*.

⁷⁶ Srov. PEKÁŘ, Josef. *František Palacký*. 3. Vyd., Praha : Nakladatelství ARCSI, 2005, str. 108.

⁷⁷ Srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*, 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 234.

⁷⁸ Srov. např. LEHNER, Oskar. *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte : mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Linz : Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1992.

⁷⁹ Srov. SCHELLE Karel; SCHELLEOVÁ Iлона; VOJÁČEK Ladislav. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století : vybrané problémy*. 1.vyd., Praha: Eurolex Bohemia, 2006, str. 21-22.

Pro ilustraci znění některých klíčových ustanovení v této diplomové práci použijeme opět zdroj Jan Matouš Černý (vyd.), *Boj za právo*. vyd. Univerzitou Karlovou v Praze, nakl. Karolinum v r. 2007 (původně Praha 1893)⁸⁰, kdy význam zde uvedených jednotlivých ustanovení bude rozebrán v následujících kapitolách.

Výběr ze základních ustanovení (centralistická koncepce, rovnost zemí, záruka samosprávy):

§ 1. Císařství rakouské jest nedílné ústavní dědičné mocnářství.

§ 4. Země jsou vespolek v poměru dokonalé rovnoprávnosti, k celému pak císařství v poměru nerozdílných organických částí.

§ 5. Každé zemi zůstává samospráva v mezích touto ústavou vytčených, jakož i celitost jejího objemu pojištěna.

K dělbě moci:

§33. Vládní moci nesmějí vykonávány býti, než způsobem v ústavě této určeným.

§34. Vládní moci jsou dle rozsáhlosti.

1. Moci (vládní) oustřední čili říšské, které se vztahují na celou říši.

2. Vládní moci zemské, které se vztahují na jednotlivé země říšské.

Při pochybnosti o příslušnosti říšské neb zemské vládní moci jest domnění na straně moci oustřední.

§35. Zákonodárni říšská moc vykonává se od císaře společně se sněmem říšským, zákonodárni moc zanechaná jedné každé zemi vykonává se od císaře jakožto hlavy země společně se sněmem zemským neb sjezdem krajským.

§36. Právo k ponavrhování zákonů má každý účastník zákonodárni moci.

§37. Authentické vykládání zákonů přísluší jedině moci zákonodárné.

§38. Moc vykonávací přísluší jedině císaři a zastává se odpovědnými ministry.

§39. Soudní moc vykonává se v celé říši dle stejných zákonů od soudců nesusaditelných ve jménu hlavy státu.

⁸⁰ Znění ústavy dle ČERNÝ, Jan M.. (vyd.). *Boj za právo*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007 (původní vydání z r. 1893), str. 753-775.

Německé znění dostupné též z WWW:
<http://www.verfassungen.de/at/kremsier49.htm>

4.2.1 *Struktura a systematika ústavy*

Kroměřížský návrh ústavy byl koncipován daleko moderněji než Pillersdorfova ústava, a dá se říci, že jeho moderní ustanovení, obsahující již mnohé demokratické aspekty, byly jedním z inspiračních zdrojů i pro pozdější prosincovou ústavu z roku 1867.⁸¹

Ústava se skládala ze sedmi dále rozčleněných částí: *I. Objem státu a rozdělení jeho, II. Základní práva občanů, III. Vládní moci vůbec (dále obsahovaly podkapitoly: 1. Říšská moc oustřední, 2. Vládní moc zemská), IV. Moc soudní, V. Státní ouředníci, VI. Finance, VII. Ozbrojená moc.*

V případě oddílu *II. Základní práva občanů* je třeba na tomto místě zmínit, že katalog byl vydělen ze struktury ústavy jako §§ 7 až 32 ústavy (resp. §§1 -27 přílohy), neboť byl projednáván odděleně jako její dodatek (něm. *Anhang*).

Říšskou ústřední moc ústava ještě dále dělila na tři celky věnované císaři, říšským ministrům a říšskému sněmu. Oddíl pojednávající o zemské vládní moci byl zase rozdělen na části popisující: 1. zemskou správu, 2. zemské sněmy a 3. sněmy krajské a obce.

Co se týče pojetí panovníka ve struktuře státní moci, jeho postavení se nově odvozovalo od ústavy, na kterou musel po nastoupení na trůn přísahat dle § 43 návrhu.⁸²

Pokud jde o rozdělení zemí, v předchozí kapitole uvedený Palackého koncept byl v ústavním výboru zamítnut, a nakonec zvítězil návrh rozčlenění zemí na 14 říšských zemí, jednotlivé země měly být ponechány dle svých historických hranic a některé měly být dle národnostních poměrů rozděleny dále na kraje, konkrétně Čechy na devět krajů, Morava na čtyři a Slezsko mělo být samostatným krajem.⁸³

4.2.2 *Principy*

Ústavní návrh opět vycházel z uznání platnosti Pragmatické sankce z roku 1713 (zakotven v § 40 návrhu). Prohlašoval rakouské císařství za dědičnou a nedílnou konstituční monarchii (v § 4 návrhu se užívá pojem „*nerozdílné organické části*“).

⁸¹ LEHNER, Oskar. *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte : mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Linz Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1992, str. 176 an..

⁸² Znění přísahy, kterou měl učinit každý nově nastupující císař před říšským sněmem dle § 43 návrhu zní: „*Přísahám, že budu ústavu říše pevně a bez přerušení zachovávat i a ve srovnání s ní a se zákony vládnouti. Jakož mi Bůh pomoz*“. Srov. ČERNÝ, Jan. M. (vyd.), *Boj za právo*. vyd. Univerzitou Karlovou v Praze, nakl. Karolinum v r. 2007 (původně Praha 1893), str. 758.

⁸³ PÁLKA, Petr. *Habsburská monarchie a Kroměříž v letech 1848-1849*. 2., upr. vyd., Kroměříž : Školský úřad Kroměříž, 1998, str. 59-60.

Opět je třeba připomenout ideové zdroje Kroměřížského návrhu ústavy, jimiž bylo americké Prohlášení nezávislosti z roku 1776, které dalo za vznik americké ústavě, dále je třeba jmenovat Deklaraci práv člověka a občana z r. 1779 a belgickou ústavu z r. 1831, kdy všechny tyto ústavní dokumenty vycházely z ideje suverenity lidu (popř. národa) a dělby státní moci.

Ústava vycházela z konstitucionalismu orientovaného na princip suverenity (svrchovanosti) lidu. Upravoval ji hned první §1 v něm. znění „*Alle Staatsgewalten gehen vom Volke aus.*“⁸⁴ – kdy základní premisou bylo, že všechna moc ve státě vychází z lidu. Tento základní článek patřil na Kroměřížském sněmu k nejdiskutovanějším.

Právě obhajobě suverenity lidu byl věnován slavný Riegrův projev z 10. ledna 1849, o kterém se zmiňují mnohé historické prameny. Ve své řeči před plénem sněmovny zdůrazňoval, že zásada svrchovanosti lidu je zásadou lidské svobody a je zároveň základem ústavnosti, kdy lid svou svobodnou vůli částečně přenesl na panovníka. Dle Riegera také přijetí zásady svrchovanosti lidu znamená „*uznávati důstojnost lidskou*“ a pouze ústava, která obsahuje toto východisko, může být pravou konstitucí.⁸⁵

Vláda pochopitelně liberální ideu o suverenitě lidu obsaženou v § 1 naprosto odmítala, a neustále poukazovala naopak na dědičné monarchické právo, náležející habsbursko-lotrinské panovnické linii.

Kroměřížský návrh ústavy byl založen na principu dělby moci a dodržoval jej důsledněji, než předcházející ústavní návrh:

Císař stál dle ústavy v čele konstituční monarchie, ale na rozdíl od předchozí dubnové ústavy byl chápán jako neodpovědný z výkonu své moci, na druhou stranu byla mu dána rozsáhlá práva obsažená v ustanoveních panovníkovi v návrhu věnovaných (§ 40 - 63 návrhu).⁸⁶ Císaři příslušela výhradní výkonná moc, kterou vykonával prostřednictvím zodpovědných ministrů. Císaři příslušelo opět právo veta

⁸⁴ Že tedy všechny moci státní vycházejí od národa. Mnohé polemiky na sněmu byly vedeny o výklad pojmu *Volk*- zda má být vykládán ve smyslu slova „*národ*“ nebo ve smyslu slova „*lid*“.

⁸⁵ Srov. ADAMOVÁ, Karolina. *Úsvit moderního konstitucionalismu : příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F. Smidaka*. 1.vyd. Praha : Havlíček Brain Team, 2007, str. 84-85.

⁸⁶ srov. MALÝ, Karel a kol.. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání, Praha : Leges, 2010, str. 209.

vůči říšským zákonům, usneseným říšským sněmem, ovšem právo veta mělo pouze podobu veta suspenzivního.⁸⁷

Moc soudní měla být vykonávána nezávislými soudy (soustavu soudů měl dále upravit zvláštní zákon), od správy měly být zcela odděleny. Nově měl dle ústavního návrhu vzniknout říšský soud (*Oberstes Reichsgericht*) jako nejvyšší instance vytvořená k výkonu ústavního soudnictví, členy říšského soudu měla jmenovat zčásti komora zemí a zčásti císař. Vzniknout měly i jednotlivé nejvyšší soudy zemí.

V pojetí trestního soudnictví se již uplatňovaly principy moderního trestního práva - zatčen mohl být občan jen na základě zatýkacího rozkazu (podobně jako v § 18 dubnové ústavy), v § 4 je zaručeno právo každého občana na svého zákonného soudce. Dále je v ustanovení § 5 zakotveno veřejné a ústní soudní jednání, porotní soudnictví a také se zde uplatňuje zásada *ne bis in idem* („*Nikdo nesmí pro čin trestu hodný, s strany kterého jest od soudů přisežných již uznán za nevinného, podruhé potažen býti k vyšetřování.*“). V § 6 se zrušují ponižující tresty (jako např. cejchování a bití), výrazně se zde uplatňuje zásada *nulla poena sine lege*, kdy trest může být uložen jen soudním výrokem na základě zákona. Zajímavý vývoj lze vysledovat u trestu smrti: Dle prvního znění návrhu základních práv se zrušoval trest smrti zcela, dle nového návrhu ústavy se zrušoval trest smrti pouze za zločiny politické.⁸⁸ Dle konečně schváleného návrhu byl však trest smrti zrušen zcela a bez výhrad.⁸⁹

Zákonodárná moc byla rozdělena mezi sněmy zemské (ovšem příslušnost zemských sněmů nebyla příliš rozsáhlá).⁹⁰ Návrh konstituce předpokládal vytvoření dvoukomorového říšského sněmu, kterému měla příslušet především zákonodárná funkce, první komora se nazývala sněmovna lidu a druhá se nazývala sněmovna zemí.

Do sněmovny (komory) lidu mělo být jednou za tři roky voleno 360 členů, z toho 80 členů voleno ve městech a 280 členů voleno obyvatelstvem venkova. Aktivní

⁸⁷ Srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 234-235.

⁸⁸ Znění ústavy dle ČERNÝ, Jan M.. (vyd.). *Boj za právo*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, (původní vydání z r. 1893), str. 753-775.

⁸⁹ Srov. SOUKUP, Ladislav. Občanská práva a svobody v kroměřížském návrhu ústavy. in *Kroměřížský sněm 1848-1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě: sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané v rámci oslav 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži 14.-16. září 1998 = Der Reichstag von Kremsier 1848-1849 und die Tradition des Parlamentarismus in Mitteleuropa: Sammelband mit Beiträgen der gleichnamigen internationalen Konferenz veranstaltet im Rahmen der Feierlichkeiten anlässlich des 150. Jahrestages des Reichstages von Kremsier, 14.-16. September*. Kroměříž: KATOS, 1998, str. 31-36.

⁹⁰ Srov. např. JÁNOŠIKOVÁ, Petra, KNOLL Vilém, RUNDOVÁ Alena. *Mezníky českých právních dějin*, 3. rozšířené vydání, Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010.

volební právo příslušelo rakouským státním občanům starším 24 let, kteří platili minimálně 5 zlatých přímých daní ročně. Voleni mohli být státní občané starší 28 let.

Druhá komora říšského sněmu (sněmovna zemí) se měla skládat ze 115 poslanců ze 14 korunních zemí, z nichž každá měla do sněmovny vyslat po šesti členech. Země měly vyslat celkem 31 členů a měly být podle rozlohy rozděleny na kraje.⁹¹ Mandát poslanců měl být šestiletý, kdy každé tři roky se měnila polovina zvolených zástupců.

Volební právo dle návrhu ústavy příslušelo každému občanu mužského pohlaví staršímu 24 let, který mohl vykonávat občanská práva, byl samostatným a nepobíral chudinskou podporu, a kdy platil alespoň 5 zlatých přímých daní ročně či měl v nájmu zdanitelný objekt. Co se týče volitelnosti (pasivního volebního práva), zde se navíc předpokládal věk 28 let a roční pobyt na území říše. U volby do komory zemí probíhala volba nepřímou a úprava byla ponechána na zemských zákonech, protože mohl být volitelný jen ten (starší 33 let), kdo byl volitelný do zemského sněmu.⁹²

Na principu svobodné samosprávy bylo v ústavě založeno ustanovení § 25, podle kterého měl každý grunt i každý občan náležet k nějaké obci. Každá obec si mohla svobodně volit své představené a zástupce.⁹³

4.2.3 Základní práva

Je nesporné, že nejdále dospěly práce na ústavě právě u katalogu základních občanských práv, který byl projednán i plénem ústavodárného sněmu. Otázka základních práv bez výhrad patřila k nejdůležitějším a nejhojněji diskutovaným tématům, ale rokování o tomto tématu se kvůli rozdílným přístupům poslanců a kvůli jednání doprovázejícím diskusím neustále, možná až zbytečně, protahovalo; projednávání souboru základních práv tedy ani nemohlo být dokončeno, neboť byl sněm na začátku března rozehrán.⁹⁴

Dne 1. srpna 1848 byl zvolen k plnění úkolu sestavení nové konstituce ústavní výbor o třiceti členech, který ze svých členů vytvořil užší komisi, přičemž tato měla za úkol vypracovat návrh základních práv (jako členy specializované komise lze jmenovat

⁹¹ Srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*, 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 234, 243 an..

⁹² Srov. SCHELE, Karel. *Dějiny českého ústavního práva*. 1. vyd., Ostrava: Key Publishing, 2010, str. 8-9.

⁹³ Srov. ADAMOVÁ, Karolína. Občanská práva a svobody v rakouských ústavách 19. století in. MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav. *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*, Praha : 1.vyd., Nakladatelství Karolinum, 2006, str. 414-431.

⁹⁴ Srov. ČERNÝ, Jan M.. (vyd.). *Boj za právo*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2007 (původní vydání z r. 1893), str. 678-679.

např. poslance Riegera a poslance Heina), a dne 26. září 1848 již komise vytvořila prvý návrh, jenž tvořil jakousi ideovou základnu koncepce celé ústavy.⁹⁵

Soubor základních všeobecných občanských práv vycházel ponejvíce z francouzské Deklarace práv člověka a občana z roku 1789. Koncepce občanských práv již chápala jedince jako občana - namísto poddaného - a neuvažovala o jedinci v rámci stavovské struktury, jak tomu bylo dříve.⁹⁶ Tvůrci souboru základních práv tedy chápali základní občanská a politická práva jako přirozená, vrozená a nezczitelná. Při tvorbě vycházeli plně z přirozenoprávního pojetí lidských práv.⁹⁷

Pokud chceme hovořit o základních právech obsažených v Kroměřížském návrhu ústavy, je třeba opět nahlédnout do již mnohokrát zmiňované publikace *Boj za právo* Jana Matouše Černého a to konkrétně do samostatné kapitoly *Nový návrh práv základních* ze dne 21. prosince 1848,⁹⁸ neboť jedině tak lze nastínit, jakým způsobem právě na půdě Kroměřížského sněmu probíhala jednání o katalogu základních práv a svobod⁹⁹, a je také nesporně velice zajímavé pozorovat zvláště minoritní vóta některých poslanců a tzv. *návrhy přísadní*.

Návrh katalogu základních práv stojí samostatně (a i v publikacích pramenů se nachází v jiné části), než návrh samostatné ústavy, neboť původní návrh základních práv z 26. září 1848 byl koncipován příliš ostře a byla potřeba upravit jeho znění do mírnější podoby. Jako zpravodajové byli zvoleni poslanci František Hein a František Ladislav Rieger. Návrh nakonec nebyl kvůli březnovým událostem roku 1849 projednán v celé své šíři.

Opět je třeba zmínit hojně diskutované a již výše vysvětlené ustanovení o suverenitě lidu: „§1 Všecky moci státní vycházejí od národu, a vykonávají se způsobem

⁹⁵ Srov. SOUKUP, Ladislav. Občanská práva a svobody v kroměřížském návrhu ústavy. in *Kroměřížský sněm 1848-1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě: sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané v rámci oslav 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži 14.-16. září 1998 = Der Reichstag von Kremsier 1848-1849 und die Tradition des Parlamentarismus in Mitteleuropa: Sammelband mit Beiträgen der gleichnamigen inaternationalen Konferenz veranstaltet im Rahmen der Feierlichkeiten anlässlich des 150. Jahrestages des Reichstages von Kremsier, 14.-16. September.* Kroměříž: KATOS, 1998, str. 31-36.

⁹⁶ Srov. ADAMOVÁ, Karolina. Občanská práva a svobody v rakouských ústavách 19. Století. in. MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav. *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*, Praha : 1.vyd., Nakladatelství Karolinum, 2006, str. 414-431.

⁹⁷ Srov. ADAMOVÁ, Karolina. *Úsvit moderního konstitucionalismu : příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F. Smídaka*, 1.vyd, Praha: Havlíček Brain Team, 2007, str. 84-85.

⁹⁸ Srov. ČERNÝ, Jan M.. (vyd.). *Boj za právo*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007 (původní vydání z r. 1893), str. 678-679.

⁹⁹ Oddíl II. *Staatsbürgerliche Grundrechte* stojí ve struktuře samostatně, neboť katalog základních práv a svobod byl projednáván odděleně. Také v publikaci *Boj za právo* je uveden v samostatné kapitole.

nařízeným v ústavě.“¹⁰⁰ zde je velice vhodné uvést jedno z minoritních vót, které prosazovalo variantu, že před tímto paragrafem má stát ustanovení ve znění: § 1 „Všichni lidé mají stejná, přirozená a neodcizitelná práva, mezi nimiž nejdůležitější jsou: právo zachování sebe, právo osobní svobody, bezouhonnosti a pěstování svého pozemského i duchovního blaha.“ (...) § 2 „Oučinné hájení a podporování těchto práv jest úkol státu: každý občan přenáší na stát jen tolik z ouhrnku práv svých, kolik potřebí jest k jeho účelu.“¹⁰¹

Ke konečnému znění § 1 je třeba dodat, že po vášnivých diskusích a odmítavé reakci ze strany vlády (kdy na sněmu ministr vnitra hrabě Franz Stadion přečetl rázné prohlášení vlády proti ustanovení § 1 návrhu)¹⁰² byla tato pasáž nejprve jako sporný bod odsunuta z plánu projednávání na pozdější dobu a později bylo i celé ustanovení o tom, že „všechny moci vycházejí od národu“, vyškrtnuto (vypuštěno).

Stejně jako u dubnové ústavy uvádím na základě J. M. Černého (a v porovnání s německým zněním ústavy) alespoň stručný výčet základních práv a svobod:¹⁰³

Dle § 3 si byli všichni občané před zákonem rovni.

V § 4 bylo zaručeno právo na osobní svobodu (problematika ochrany práv v oblasti soudnictví a práva související s ochranou před svévolným zadržením již byla popsána v předchozí kapitole).

Následující § 7 upravoval ochranu domovní svobody, § 8 pak ochranu listovního tajemství. Ve stručném ustanovení §9 bylo zakotveno právo petiční, definováno tvrzením, že: „Právo žádosti a sbírání podpisů na žádosti jest neobmezené.“

V § 10 umožňoval svobodu pohybu a pobytu - občané se tak mohli svobodně stěhovat v rámci monarchie. V § 11 byla upravena svoboda shromažďovací (po předchozím oznámení bylo možno se shromažďovat „pod širým nebem“, pokojně a beze zbraní), právo mohlo být omezeno pouze v případě ohrožení veřejného pořádku a bezpečnosti. § 12 se pak týkal práva svobodně se spolčovat bez úředního povolení za podmínky, že účel sdružení není protiprávní ani nebezpečný.

¹⁰⁰ Německé znění: §1 „Alle Staatsgewalten gehen vom Volke aus, und werden auf die in der Constitution festgesetzte Weise ausgeübt“,

¹⁰¹ Jako autory tohoto minoritního vóta zmiňuje Jan M. Černý např. poslance Riegra, Heina, Palackého aj.

¹⁰² Sněm považoval tuto reakci vlády za nepřijatelné omezení svobody sněmu a přijal resoluci proti vládě. K. Havlíček Borovský již tehdy, a to velice trefně, předpovídal, že vše povede k rozpuštění sněmu, zpětnému zavedení centralizace a vydání oktrojované konstituce. Srov. ČERNÝ, Jan M.. (vyd.). *Boj za právo*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2007 (původní vydání z r. 1893), str. 805-806.

¹⁰³ Znění *Nového návrhu práv základních* dle ČERNÝ, Jan M.. (vyd.). *Boj za právo*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007 (původní vydání z r. 1893), str. 678-679.

Německé znění dostupné též z WWW:

<http://www.verfassungen.de/at/kremsier49.htm>

Dle § 13 se každému rakouskému občanovi zaručovala svoboda víry.¹⁰⁴ A dle navazujícího § 14 neměla být žádná církev ani náboženský spolek státem upřednostňován.

V paragrafech §§ 18 - 19 je na rozdíl od dubnové ústavy upravena již svoboda vědeckého bádání a vyučování. Zaručuje se zde právo na vzdělání, základní vzdělání je pak poskytováno občanům zdarma.

V § 20 se hovoří o svobodě myšlení (projevovaná tiskem, slovem, písmem), která nemá být žádným způsobem omezována.

Ustanovení § 21 lze brát jako veliký úspěch zvláště pro požadavky českých národních politiků, neboť stanoví rovnost všech národů žijících v říši, a všechny národy mají mít v rámci říše stejné oprávnění, co se týče obrany své národnosti a jazyka.

V ustanoveních §§ 22 - 24 se kroměřížský návrh ústavy podobá moderním konstitucím, neboť upravuje institut soukromého vlastnictví (navazuje na ABGB), kdy vlastnictví je pod ochranou státu a vyvlastnění může být provedeno pouze na základě zákona a za náhradu.

V dalších ustanoveních ústava v §§ 26-29 stanovila povinnosti a to především povinnost brannou, přičemž tzv. národní obrana (*die Volkswehr*) se dělila na vojsko (*das Heer*) a národní stráž (*die Nationalgarde*) a měla sloužit k ochraně státu a ústavy. Občané, kteří nesloužili ve vojsku, měli právo a povinnost ke službě v národní strážigardě.¹⁰⁵

K projednání mnoha základních práv se však kroměřížský sněm vůbec nedostal, jednoduše je do března 1849 nestihl projednat (neprojednáno tak zůstalo čtrnáct paragrafů).

4.3 Rozehnutí Kroměřížského sněmu a další právní vývoj

Následník Ferdinanda I. (V.), jeho synovec, nový císař František Josef I. nastoupil na trůn po strýcově abdikaci 2. prosince 1848 bez jakékoliv spoluúčasti sněmu. I když se nový císař a též nový ministerský předseda Felix kníže ze Schwarzenbergu zavázali dodržovat ústavnost (neboť bylo nutné se vypořádat s revolucí

¹⁰⁴ Rieger ve své řeči svobodu víry spojoval se svobodou myšlení, kdy svoboda myšlenek podle něj nemá žádné ceny, pokud chybí svoboda projevu a tisku. Srov. ADAMOVI, Karolina. Občanská práva a svobody v rakouských ústavách 19. století in. MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav. *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. 1. vyd., Praha : Nakladatelství Karolinum, 2006, str. 414-431.

¹⁰⁵ Srov. ADAMOVI, Karolina. Občanská práva a svobody v rakouských ústavách 19. století. in. MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav. *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. 1. vyd., Praha : Nakladatelství Karolinum, 2006, str. 414-431.

v Uhrách¹⁰⁶ a obnovit nadvládu nad severní Itálií), začínalo být jasné, že snahou císaře je naopak spíše návrat k předešlému absolutistickému způsobu vlády, jako tomu bylo před revolucí roku 1848. V nástupním manifestu již panovník nepoužíval označení konstituční císař, které bylo užíváno hojně v předcházejících měsících, ale začal se titulovat archaičtějším označením „z boží milosti císař“,¹⁰⁷ toto gesto tak jasně naznačovalo konzervativní smýšlení nového panovníka a předznamenalo éru neoabsolutismu. František Josef I. se nikterak necítil být vázán sliby a ústupky svého předchůdce, a tak vše směřovalo k rozehnutí Kroměřížského sněmu a vydání nové oktrojované ústavy.

Nicméně tvorba nové ústavy v Kroměříži stále pokračovala a v období od ledna 1849 až do března 1849 projednával Kroměřížský ústavodárný sněm stěžejní ustanovení týkající se základních občanských práv a probíhaly podrobné rozpravy nad jednotlivými paragrafy; rozpravy měly zevrubný charakter, diskuse k jednotlivým bodům se tak staly neuvěřitelně časově náročnými, a jednání se tak neustále protahovala.

Dne 6. března 1849 byl projednán a přijat teprve návrh § 15 a další schůze byla naplánována na 15. března 1849, ovšem ještě tentýž večer 6. března přicestoval do Kroměříže z Olomouce ministr Stadion a sdělil několika vybraným poslancům mimo jiné Palackému, Riegrovi, Braunerovi aj., že císař oktrojoval, tj. udělil z vlastní moci ústavu pro celou říši a že je tímto říšský sněm rozpuštěn.¹⁰⁸ Již následující ráno, dne 7. března byla sněmovna v Kroměříži i celé město obsazeno vojskem a všichni poslanci seznámeni s císařským manifestem ze 4. března 1849 (č. 140/1849 ř.z.) – na základě tohoto manifestu se Kroměřížský sněm na příkaz císaře uzavíral (neboli, jak je expresivněji uváděno v mnoha publikacích - byl rozehnut).¹⁰⁹

Rozehnutím sněmu padla i připravená osnova ústavy a vláda vyhlásila další oktrojovanou ústavu, o níž pojednává následující kapitola.

V souvislosti s Kroměřížským sněmem nelze ovšem zapomenout na přelomové rozhodnutí sněmu, jímž bylo zrušení poddanství¹¹⁰, které následně ještě 7. září 1848

¹⁰⁶ Uherská revoluce nakonec byla poražena v únoru, kdy byla maďarská revoluční vojska poražena v bitvě u Kápolny dne 27. 2. 1849.

¹⁰⁷ Srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 245.

¹⁰⁸ Srov. např. PINKAVA, Jaroslav. *Kroměříž ve dnech ústavodárného říšského sněmu : (22. listopadu 1848 až 7. března 1849)*. Kroměříž : Pálková, 1996, str. 76-77.

¹⁰⁹ Srov. ČERNÝ, Jan M.. (vyd.). *Boj za právo*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2007 (původní vydání z r. 1893), str. 678-679.

¹¹⁰ Zásluha na tomto rozhodnutí sněmu bývá připisována německému levicovému poslanci slezského původu Hansi Kudlichovi, jiné prameny tuto informaci korigují s tím, že vlastní iniciativa vyšla od poslance Braunera (autora spisů „*Böhmische Bauernzustände*“ a „*O robotě a vykoupení se z roboty*“) a

vyhlásil Ferdinand V. jako *Patent o zrušení poddanství, roboty a pozemkových vrchností*. Zrušení poddanství se rovnalo zrušení právního vztahu závislosti poddaného na vrchnosti. Jako nejnižší článek soudního a správního aparátu státu byla zrušena pozemková vrchnost a roboty jako taková. Dosavadní vrchnost však měla nárok na náhradu vyplacenou ze státních prostředků. Následujícími prováděcími zákony bylo zajištěno, že osvobození poddaní spláceli tuto náhradu podle místních podmínek a to i v horizontu několika desítek let. Je třeba dodat, že všechny tyto instituce byly již zrušeny v Uhrách v roce 1848 a na Moravě v červenci téhož roku.¹¹¹

Kudlich návrh pouze zformuloval a dne 26. 7. 1848 jej pouze na sněmu podal. Srov. např. PINKAVA, Jaroslav. *Kroměříž ve dnech ústavodárného říšského sněmu : (22. listopadu 1848 až 7. března 1849)*. Kroměříž: Pálková, 1996, str. 21, 24.

¹¹¹ KNOLL, Vilém; SMRŽOVÁ, Petra; ZBORNÍKOVÁ, Alena. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1.vyd., Dobrá Voda u Pelhřimova : Aleš Čeněk, 2002, str. 116-117.

5. Ústava březnová

Jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, dne 4. března 1849 vydal císař František Josef I. zároveň s císařským manifestem, jímž byl Kroměřížský sněm rozehán, i oktrojovanou ústavu, se kterou byla ovšem veřejnost seznámena až dne 7. března 1849, kdy byl císařský manifest údajně vylepen na všech zdech kroměřížského zámku.¹¹²

Císař rozpuštění sněmu odůvodnil ve svém manifestu tak, že došlo ke zneužití svobody skrze sněm, pouze se na jeho půdě přetřásaly teoretické otázky, které byly zcela v rozporu se skutečnými poměry mocnárství, a údajně překážely „založení spořádaného právního stavu ve státu, odšinuly návrat pokoje, zákonnosti a veřejné důvěry do dálky, splodily v občanech dobře smýšlejících temné obávání (...)“ a napomáhaly tak revolučním silám; tedy lze uzavřít, že sněm byl rozehán, protože jeho činnost se projevila jako neefektivní, neboť za celou dobu svého rokování nebyl schopen přijmout ústavu.¹¹³

5.1 Příprava a přijetí březnové ústavy

Březnová ústava byla nazvána dle autora, ministra vnitra hraběte Rudolfa Stadionu. Nová konstituce byla opět oktrojovaná, tedy darovaná (vnucená) císařem. Řádná publikace ústavy byla zajištěna prostřednictvím císařského patentu, jenž byl vydán v Olomouci pod č. 150/1849 ř.z., datována však byla již na 4. března 1849.

Lze říci, že přijetí nové ústavy pouze ospravedlnilo rozehánání ústavodárného sněmu. Společně s ústavou byl vydán dokument obsahující základní práva ústavy oktrojované č. 151/149 ř.z., a byl vydán také Patent o náhradě za robotu č. 152/1849 ř.z..

Některé prameny uvádějí, že ustanovení kroměřížského návrhu byla použita i do březnové ústavy r. 1849, ovšem samozřejmě bez nejradikálnějších formulací o suverenitě lidu, o omezení monarchistických práv nebo např. o zrušení testu smrti.¹¹⁴

¹¹² Úryvek z císařského manifestu: „*Prohlašujeme tedy dnešním dnem ústavní listinu pro sjednocené a nerozdílné císařství Rakouské, zavíráme tímto shromáždění říšského sněmu v Kroměříži, rozpouštíme jej a nařizujeme, aby se členové jeho po uveřejnění tohoto uzavření ihned rozešli.*“ Text dle: ČERNÝ, Jan M. (vyd.). *Boj za právo*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007 (původní vydání z r. 1893), s. 808.

¹¹³ Viz celý text císařského manifestu in ČERNÝ, Jan M. (vyd.). *Boj za právo*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007 (původní vydání z r. 1893), str. 805-809.

¹¹⁴ Srov. SCHELLE Karel; SCHELLEOVÁ Ilona; VOJÁČEK Ladislav. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století: vybrané problémy*. 1.vyd., Praha: Eurolex Bohemia, 2006, str. 22.

Je třeba také dodat, že dosavadní český stát ústavou z března 1849 fakticky zcela zanikl, ale nikdy nebyl zrušen výslovně žádnou právní normou, součástí zemí Koruny české ovšem v rámci monarchie existovaly jen jako země, jednotlivé části, tzn. provincie rakouské říše. Pro každou ze zemí měla být vydána i zemská zřízení, např. konkrétně pro české země byla z. ř. vydána v prosinci 1849, ale tato nikdy ve skutečnosti neplatila.¹¹⁵

5.2 Obsah březnové ústavy

Co se týče obsahu Stadionovy ústavy, využila částečně osnovy kroměřížského návrhu a byla ovlivněna belgickou ústavou z r. 1831 a pruskou ústavou z r. 1848.¹¹⁶

Opět je namístě si zde uvést některá vybraná základní ustanovení, potřebná pro další porozumění struktuře Stadionovy ústavy.¹¹⁷

Základní ustanovení:

§ 2. (Tyto) země korunní dělají svobodné i samostatné nerozdílné a nerozlučné ústavní dědičné mocnářství Rakouské.

§ 4. Jednotlivým zemím korunním pojišťuje se jich samostatnost v mezích takových, jež tato ústava říšská ustanovuje.

§ 5. Všichni národové mají rovná práva, a každý národ má neporušitelné právo k chování i vzdělávání národnosti své a svého jazyka.

Postavení císaře:

§ 14. Císař jest posvátný, neporušitelný a neodpovědný.

§ 15. Císař vykonává vrchní velitelství nad veškerou zbrojnou mocí buď osobně nebo skrze své vůdce.

§ 20. V celé říši vykonává se právo jménem císařovým.

Ustanovení věnována postavení občana (zakotvující např. jednotnost občanství, zákaz poddanství, rovnost):

§ 23. Všichni národové říše mají jen jedno obecné rakouské říšské právo občanské.(...)

¹¹⁵ srov. MALÝ, Karel a kol.. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání, Praha : Leges, 2010, str. 214.

¹¹⁶ Srov. JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL Vilém, RUNDOVÁ Alena. *Mezníky českých právních dějin*. 3. rozšířené vydání, Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 125.

¹¹⁷ ČERNÝ, Jan M.. (vyd.). *Boj za právo*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2007 (původní vydání z r. 1893), str. 809-826.

§ 24. *V žádné zemi korunní nesmí mezi příslušníky jejími a příslušníky jiné země korunní jaký rozdíl býti ve právu občanském ani hrdelním, v řízení právním ani v rozdělení veřejných břemen.*

Rozsudky soudů všech korunních zemí rakouských, nabyvše moci právní, mají ve všech těch zemích stejnou platnost i mohou býti vykonány.

§ 26. *Všeliký způsob poddanství tělesného, všeliký závazek poddanosti nebo příslušnosti zrušen jest navždy. (...)*

§ 27. *Všickni občané rakouští jsou sobě vespolek před zákonem rovni, i poddáni jsou stejnému osobnímu soudu.*

Ustanovení týkající se moci zákonodárné:

§ 37. *Moc zákonodárná vykonává se v záležitostech říšských od císaře ve spojení se sněmem říšským, v záležitostech pak zemských od císaře ve spojení se sněmy zemskými.*

§38. *Obecný rakouský sněm říšský má býti ze dvou komor: z komory vrchní a z komory nižší, a každého roku z jara bude od císaře svoláván.*

5.2.1 Struktura a systematika ústavy

Ústava se skládala ze šestnácti částí, obsahovala číslovaných 123 paragrafů. K ústavě byl stejně jako u kroměřížského návrhu ústavy připojen katalog základních práv a svobod, stojící zcela samostatně (platicí však pouze pro země mimo Uherska).

Struktura i obsah celé ústavy vycházely z centralistické koncepce, která centralismus dodržovala velice důsledně. Celé státní území bylo dle ústavy jednotným.

Jednotlivé části tzv. částky tvořily strukturu ústavy následovně (názvy částek a jejich pořadí):¹¹⁸ *I. O říši, II. O císaři, III. O říšském právu občanském, IV. O obci, V. O záležitostech zemských, VI. O záležitostech říšských, VII. O moci zákonodárné, VIII. O sněmu říšském, IX. O zřízeních a sněmích zemských, X. O moci výkonné, XI. O říšské radě, XII. O moci soudcovské, XIII. O soudu říšském, XIV. O říšském hospodářství, XV. O moci branné, XVI. Obecná ustanovení.*

¹¹⁸ ČERNÝ, Jan M. (vyd.). *Boj za právo*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2007 (původní vydání z r. 1893), str. 809-826.

5.2.2 Principy

Ústava vycházela z principu jednoty celého mocnářství (to znamená, že na rozdíl od předchozích dvou koncepcí se týkala i Uherské části monarchie a chápala celý stát jako jeden celek). Koncept federativního uspořádání byl tedy novou oktrojovanou konstitucí odmítnut, ústava nerespektovala ani v nejmenším federativní princip. Z centralistického pojetí ústavy tedy logicky vycházel i koncept jediného státního občanství, na jejím základě mělo být vytvořeno jednotné celní a obchodní území. Země se opět měly stát pouhými provinciemi.¹¹⁹

Ovšem na druhou stranu ústava vycházela i z ideje obecní samosprávy.¹²⁰

Centralistická koncepce ústavy se jasně projevovala v ustanovení věnovanému panovníkovi, kdy veškerá státní moc byla opět soustředěna do rukou císaře, jeho moc je tak novou oktrojovanou ústavou výrazně posilněna.

Císař je označován jako „*posvátný, neporušitelný a neodpovědný*“. Dle § 9 ústavy je koruna říše i každé jednotlivé říše dědičná v rodě Habsbursko-Lotrinském, opět se zde odkazuje na pragmatickou sankci. Císař je z výkonu své funkce neodpovědný. Císaři je také podřízen říšský sněm, neboť jej císař může svévolně svolávat, odročovat a rozpouštět. Panovníkovi náleží právo veta, jež je koncipováno jako veto absolutní.

Za další projev nástupu absolutismu lze označit panovníkovo právo vydávat nařízení s mocí zákona (tzv. *Notverordnungsrecht*). V § 87 ústavy je zřejmě poprvé v rakouské ústavní historii zakotveno toto oprávnění císaře, které umožňovalo panovníkovi vydat nařízení s mocí zákona v případě, kdy by nebyl svolán říšský nebo zemský sněm a hrozilo by „*nebezpečství říši neb korunní zemi*“, ¹²¹ v tomto případě měl císař právo učinit „*potřebná opatření pod odpovědností ministrů*“ (tedy myšleno s kontrasignací ministrů - v něm. „*Gegenzeichnung*“), s prozatímní mocí zákona. Ovšem po tom, co se sněm opět sešel, měla být tato nařízení sněmu předložena k dodatečnému schválení.¹²²

¹¹⁹ Srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 234-235.

¹²⁰ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL Vilém, RUNDOVÁ Alena. *Mezníky českých právních dějin*. 3. rozšířené vydání, Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 125.

¹²¹ Zde se lze domnívat, že se v tomto případě jednalo o stav srovnatelný s dnešním pojem *stavu legislativní nouze*.

¹²² LEHNER, Oskar. *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte : mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*. Linz : Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1992. S. 176 usw..

Výkonná moc ve státě příslušela dle Stadionovy ústavy císaři a měla být opět vykonávána prostřednictvím odpovědných ministrů a podřízených státních úřadů. Za poradní orgán císaře byla označena jednokomorová říšská rada, kdy tato podávala císaři dobrozdání v různých záležitostech, pokud o to panovník požádal. Jejím hlavním úkolem bylo dle znění ústavy přispívat „*ke zralosti a jednotnosti hlavních zásad v zákonodárství*“. Členy rady se mohly stát pouze osoby jmenované císařem, tzv. říšští radové, kteřížto měli zastupovat všechny části říše.¹²³

Zákonodárnou moc tedy císař měl vykonávat společně s dvoukomorovým říšským sněmem a zemskými sněmy. Zákonodárná iniciativa byla upravena podobně jako v dubnové ústavě z roku 1848, kdy císaři, stejně jako oběma komorám, náleží zákonodárná iniciativa. Naopak na rozdíl od dubnové ústavy, březnová ústava rozeznávala říšské a zemské zákonodárství, kdy zemské zákonodárství měla ovšem mít vedoucí pozici.¹²⁴

Říšský sněm byl složen z dolní sněmovny, která byla volena občany podle censu, na jednoho zvoleného poslance mělo připadnout 100 000 obyvatel. Počet poslanců horní sněmovny nebyl stanoven dle pevného počtu - sněmovna měla mít poloviční počet členů než sněmovna dolní a měla být volena částečně skrze zemské sněmy a částečně z okruhu největších poplatníků v každé ze zemí.¹²⁵

Každá komora sněmovny byla usnášeníschopná za přítomnosti nejméně poloviny svých členů a svou absolutní většinou schvalovala zákony; ústavní zákony mohly být schváleny za přítomnosti nejméně třech čtvrtin členů sněmovny, a to dvoutřetinovou většinou hlasů.¹²⁶

Pokud hodnotíme volební právo, z komplexního hlediska na danou problematiku lze konstatovat, že podmínky pro výběr volených zástupců se pro občany monarchie na základě nové ústavy opět zhoršily:

Poslanci do dolní sněmovny měli být voleni na pět let veřejnými volbami, pro voliče byl zaveden daňový census, který byl diferencován pro malá města na 5 zlatých a pro velká města na 10 - 20 přímých zlatých daní ročně.

¹²³ Srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*, 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 235.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Srov. SCHELE, Karel. *Dějiny českého ústavního práva*, 1. vyd., Ostrava : Key Publishing, 2010, str. 9-10.

¹²⁶ Srov. BRAUNEDER, Vilhelm. *Österreichische Verfassungsgeschichte*, 9., durchgesehene Aufl., Wien : Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2003, S. 126.

Horní komora měla být volena na zemských sněmech, kdy každá země měla být zastoupena dvěma poslanci. V ustanovení § 41 se mimo jiné stanoví, že „*rozdělení počtu toho (poslanců) ustanoví se zákonem volebním tak, aby každá země korunní posílala po dvou oudech zemského sněmu svého za poslance, i aby počet ostatní rozdělen byl podle poměry lidnatosti mezi všechny korunní země.*“ Co se týče dalších poslanců horní komory, měli být voleni podle vysokých volebních cenzů z nejbohatších šlechtických kruhů (§ 42 ústavy) - majetkový cenzus zde činil 500 zlatých přímých daní ročně.¹²⁷

Z výše uvedeného vyplývá, že počty poslanců byly rozvrženy u obou komor dle velikostí země. Pasivní volební právo příslušelo každé osobě, která měla občanská i politická práva a byla občany rakouské monarchie nejméně pět let, a co se týče věkového ohraničení volitelnosti, právo být volen měl každý občan, který v případě voleb do dolní sněmovny dosáhl věku 30 let a u horní sněmovny občan starší 40 let (§ 42 a § 45 březnové ústavy).¹²⁸

Zemské sněmy, jež měly vykonávat legislativní činnost na úrovni zemí, měly být voleny též na základě cenzu a složeny ze zástupců zájmových skupin a největších poplatníků v městech a venkovských obcích.¹²⁹ Některé prameny uvádějí, že na rozdíl od Kroměřížského návrhu ústavy byly zákonodárné kompetence zemí např. v záležitostech policejních apod. značně oslabeny.¹³⁰

Spory ústavní povahy měly být řešeny říšským soudem (tento institut byl na první pohled převzat z Kroměřížského návrhu ústavy). Stávající systém výkonu soudní moci měl zůstat zachován.¹³¹

Na závěr je třeba dodat, že ústava s sebou nepřinášela jen negativa tuhého centralistického pojetí, k její obhajobě je třeba především říci, že ústavou bylo potvrzeno zrušení všech forem poddanství a ústava také zřetelně odkazovala na princip rovnosti před zákonem.

¹²⁷ Srov. MAREČKOVÁ, Marie. *České právní a ústavní dějiny : stručný přehled a dokumenty*. 1. vyd., Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, str. 69-70.

¹²⁸ Srov. např. SCHELE, Karel. *Dějiny českého ústavního práva*. 1. vyd., Ostrava : Key Publishing, 2010, str. 9-10.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Srov. LEHNER, Oskar. *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte : mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Linz : Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1992, str. 182 an..

¹³¹ Srov. JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL Vilém, RUNDOVÁ Alena. *Mezníky českých právních dějin*. 3. rozšířené vydání, Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 125.

5.2.3 Základní práva

Ústava upravovala základní lidská práva a svobody, doložku ústavy pak představoval dokument upravující seznam občanských práv a svobod, jenž čítal 13 paragrafů. Zde ústava deklarovala jednotlivá občanská práva, ale jejich podrobnou úpravu často svěřovala zvláštnímu zákonu (konkrétně například svobodu sdružovací a shromažďovací). Důležitým faktem zůstává, že na rozdíl od vlastního textu ústavy tzv. *základní práva ústavy oktrojované* platila pouze pro neuherské země. Katalog základních práv lze také ve srovnání s předchozími úpravami označit za značně stručný.¹³²

Co se týče výčtu základních práv, hned v § 1 byla přislíbena úplná svoboda víry a vykonávání náboženského vyznání, dle § 2 každá zákonem uznaná církev a náboženská společnost měla právo ke společnému veřejnému vykonávání náboženství.

V § 3 byla stanovena svoboda vyučování a zřizování vychovávacích a vyučovacích ústavů.

V § 4 bylo upraveno právo národnostních menšin na prostředky k výkonu vzdělávání v menšinovém jazyce.

Co se týče práva petičního a svobody tisku a projevu, v §§ 5 – 6 ústavy, bylo zakázáno, aby byly podrobeny cenzuře. Petice pod společným jménem směly „*vycházeti pouze od ouřadů a zákonně uznaných jednot*“.

Navazující § 7 upravoval právo shromažďovací a spolčovací, nesmělo však odporovat právu ani zákonu, kterým mělo být do budoucna upraveno.

Osobní svoboda, právo domovní a právo na zachování listovního tajemství bylo též v ústavě upraveno (týkaly se jich ustanovení § 8, §§ 10 – 11). Osobní svoboda jednotlivce mohla být omezena pouze na základě zatýkacího rozkazu.

V § 9 ještě ústava (podobně jako v předcházejících konstitučních návrzích) upravovala zadržení osoby, kdy „*úřad veřejné bezpečnosti*“ měl povinnost do 48 hodin od zadržení osobu odevzdat zákonnému soudci nebo propustit na svobodu.

Jako zajímavé a klíčové pro další vývoj se jeví ustanovení § 12, které umožňovalo omezit občanská práva v době války nebo vnitřních nepokojů. Omezení práv se týkala ustanovení §§ 5 – 11. Bylo možné tedy suspendovat právo projevu, právo na svobodu tisku, petiční právo, shromažďovací a spolčovací právo a právo chránící domovní svobodu. Je třeba poukázat na skutečnost, že v konečné fázi tak zůstává

¹³² Srov. ČERNÝ, Jan M. (vyd.). *Boj za právo*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007 (původní vydání z r. 1893), str. 826-829.

„neomezitelná“ pouze svoboda náboženská a svoboda vědeckého bádání a vyučování a svoboda výuky v menšinových jazycích. Lze říci, že tímto ustanovením si vláda jednoduše připravila pole do budoucna pro zásah do vyjmenovaných občanských práv v dalších letech.¹³³

S ústavou opět většina lidu nesouhlasila – vytýkán jí byl především opět přílišný centralismus a občané také nesouhlasili s celkovou koncepcí centralistické oktrojované konstituce.

V Uhrách došlo v důsledku nespokojenosti s březnovou ústavou opět k další vlně povstání a dokonce dne 14. dubna 1849 byla na Debrecínském sněmu vyhlášena nezávislost Maďarska na rakouské monarchii (označována literaturou jako tzv. detronizace Habsburků). Revoluce ovšem byla zcela poražena v srpnu roku 1849 v bitvě u Világose a i ostatní nepokoje v dalších částech monarchie byly zažehnány.

Ústava nikdy nebyla realizována v celé šíři a hlavně ustanovení o občanských právech nebyla ze strany vládní moci respektována.

Pro každou z neuherských zemí byla v letech 1849 – 1850 vydána také oktrojovaná zemská zřízení, na jejichž základě měly nové zemské sněmy vycházet z přímých voleb a měly být složeny na základě zastoupení zájmů. Zřízení byla vydána i pro Čechy a Moravu, pro království české byla vydána oktrojovaná zemská zřízení císařským patentem č. 21/1850 ř.z. ze dne 30. prosince 1849.

Ani jednotlivá zemská zřízení nikdy nebyla - stejně jako samotná ústava - uvedena v život, nevstoupila platnost, takže nikdy nedošlo ke schůzi zemských sněmů ani k vytvoření zemských výborů.¹³⁴ Pouze některá ustanovení ústavy byla provedena skrze patenty a ministerská nařízení.¹³⁵

Společenský i právní vývoj monarchie tak postupoval dále směrem k centralizaci a k opuštění veškerých revolucí nabytých moderních postojů.

Dne 31. prosince 1851 pak byly vydány tzv. Silvestrovské patenty. Císař v patentech č. 2 a 3/1852 ř.z. rozhodl o tom, že ústava pozbývá platnosti, dále zrušil katalog občanských práv a následujícím patentem 4/1852 ř.z. nově stanovil tzv. „*zásady pro organická zařízení v korunních zemích císařství Rakouského*“, přičemž tyto zásady

¹³³ Srov. ADAMOVI, Karolina. Občanská práva a svobody v rakouských ústavách 19. století in. MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav. *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. 1. vyd., Praha : Nakladatelství Karolinum, 2006, str. 414-431.

¹³⁴ Srov. VOJÁČEK Ladislav; SCHELLE Karel; KNOLL Vilém. *České právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 235.

¹³⁵ Srov. MAREČKOVÁ, Marie. *České právní a ústavní dějiny : stručný přehled a dokumenty*. 1. vyd., Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, str. 69-70.

v sobě obsahovaly principy, dle kterých má být stát dále spravován.¹³⁶ Vydání Silvestrovských patentů v roce 1851 již neklamně znamenalo nástup absolutismu¹³⁷ a přineslo s sebou významné okleštění občanských a zvláště politických práv.

Jen ve stručnosti lze říci, že tyto zásady především neznaly žádný zákonodárný sbor, ani říšský ani zemský: v souladu s nimi tudíž vládl panovník zcela sám. Nového významu zato nabyla říšská rada jako poradní orgán císaře. Absolutismus tak mohl být zcela obnoven na upevněných základech pomocí nově zakotvených mechanismů.

Nově nastalé období absolutismu vrcholící v 50. letech 19. století bývá označováno v literatuře také jako neoabsolutismus, podle ministra vnitra Alexandra Bacha se též následující období nazývá Bachovským absolutismem.¹³⁸

¹³⁶ Zásady byly založeny na premise, že dosavadní způsob vlády se neosvědčil, je nepružný a také neplní záměry rozvoje říše. Srov. JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL Vilém, RUNDOVÁ Alena. *Mezníky českých právních dějin*. 3. rozšířené vydání, Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 126.

¹³⁷ J. Pekař dokonce uvádí ve svém díle *Dějiny naší říše* pojem „holý absolutismus“: srov. PEKAŘ, J. *Dějiny naší říše : Se zvláštním zřetelem ke královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným*. Praha : Elka press, 2011, (původní vydání z .r. 1914) str. 171.

¹³⁸ Srov. např. JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL Vilém, RUNDOVÁ Alena. *Mezníky českých právních dějin*. 3. rozšířené vydání, Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 126.

6. Přínos ústav pro další právní vývoj v Rakouské monarchii

I když ani jedna z připravovaných konstitucí nevstoupila v platnost, a provedena byla jen sporá ustanovení ústav, přesto musíme konstatovat, že Stadionova i Pillersdorfova ústava (tyto v menší míře) a také především Kroměřížský návrh ústavy, představovaly důležitý přínos pro rakouský právní vývoj, a co se týče pohledu především na politický vývoj monarchie, byly jistě důležitým dějinným vývojovým mezičlánkem mezi obdobím metternichovského absolutismu a bachovského absolutismu.

Revolucí nabyté svobody bylo nutno zakotvit do konstituce, ale vládnoucí moc v období poloviny 19. století ještě neumožňovala plné prosazení základních práv a svobod, a poté, co získala státní moc znovu zpět politickou a vojenskou kontrolu nad celým územím monarchie, již vůbec nechtěla připustit oslabení absolutismu prostřednictvím produktů veskrze liberálních konstitučních snah.

Základním přínosem prvních konstitucí byl zajisté fakt, že se jednalo o vůbec první institucionalizované konstituční pokusy na území rakouské monarchie, ať to byly oktrojované ústavy dubnová a březnová, nebo sněmem přijatý (resp. projednaný) Kroměřížský návrh ústavy, všechny návrhy ve svém textu zakotvily dle zahraničních vzorů základní lidská práva a svobody – výdobytky národních a sociálních revolucí z počátku 19. století. V tomto smyslu je třeba vyzvednout právě Kroměřížský návrh ústavy za svůj liberální a moderní pohled na lidská práva a základní svobody.

Další přínos nových konstitucí lze spatřovat jistě také v zakotvení dělby moci ve státě, kdy ústavy osvícenskou teorii o trojím dělení moci konečně provedly do praxe i na území habsburské monarchie. Každá z ústav pojímala dělení moci ve své struktuře jiným způsobem a státní moc oslabená důsledky antiabsolutistických nálad mohla v období revoluce ustoupit liberálním myšlenkám v daleko větší míře, takže proto například návrh Kroměřížské ústavy, projednaný sněmem, obsahoval progresivní a liberální prvky, daleko více, než následující oktrojovaná březnová ústava.

I přes omezené použití moderních prvků a často nejasnou hranici mezi jednotlivými z moci a stálým prolínáním zvláště zákonodárné a výkonné moci, zakotvily ústavy (alespoň teoreticky) například soudnictví nezávislé na moci výkonné.

Již několikrát zmiňované zrušení reliktu poddanství a roboty bylo významným výdobytkem revolučních snah a jeho konečné schválení v září 1848 znamenalo krok

vpřed směrem k rozvoji svobodného stěhování obyvatelstva do měst, rozvoji průmyslu a celkovému ekonomickému pokroku monarchie.

Jen těžko můžeme odhadovat, jaký vliv mělo dřívější přijetí ústav na vydání následujících významných právních dokumentů jako např. Říjnového diplomu v roce 1860, který znamenal konec absolutismu, nebo na publikaci další ústavy únorové z roku 1861, neboť se o jejich inspiračních zdrojích odborná literatura příliš nezmiňuje (obecně jako základ vzniku u únorové ústavy literatura odkazuje právě pouze na Říjnový diplom), ovšem únorová ústava jako ústava centralistická v mnohém připomíná právě dřívější oktrojované ústavy.

A u další prosincové ústavy přijaté roku 1867, jež představovala rakousko-uherské vyrovnání, jistě nelze na první pohled předpokládat, že by předcházející ústavní dokumenty byly jejími přímými inspiračními zdroji (kvůli většímu časovému odstupu, a také zvláště proto, že se jedná o ústavu dualistickou, nenavazující nijak na strukturu ústav z období 1848-1849). Avšak jak jsme již výše uvedli,¹³⁹ někteří autoři tvrdí, že Kroměřížský návrh ústavy obsahující mnohá moderní ustanovení, zakotvující demokratické aspekty, byl jedním z inspiračních zdrojů i pro pozdější prosincovou ústavu z roku 1867.¹⁴⁰

Lze tedy shrnout, že předchozí konstituční pokusy (a především tedy nejpokrokovější Kroměřížský ústavní návrh) byly do jisté míry pro tvorbu pozdějších ústav jakýmsi vodítkem alespoň v hrubých (ideových) obrysech a především v oblasti vymezení základních občanských práv.

Na závěr této kapitoly je třeba dodat, že rakouská ústavní tradice bezesporu také významně ovlivnila budoucí československé ústavní uspořádání. S touto problematikou jistě souvisí koncepce kontinuity s dřívějším právním řádem a problematika diskontinuity, neboli období po r. 1918, kdy došlo k vytvoření samostatného československého státu.¹⁴¹

¹³⁹ V kapitole týkající se Kroměřížského návrhu ústavy.

¹⁴⁰ Srov. např. LEHNER, Oskar. *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte : mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Linz : Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1992, str. 176 an..

¹⁴¹ Srov. PAVLÍČEK, Václav. Vliv rakouských ústavních tradic na československou ústavnost in. MALÝ, Karel; SOUKUP, Ladislav. *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. 1.vyd., Praha : Nakladatelství Karolinum, 2006, str. 765-781.

7. Polská Konstituce 3. mája 1791¹⁴²

Ústava 3. května, vyhlášená jako *Vládní zákon ze dne 3. Května 1791* (pol. „*Ustawa Rządowa z 3. Maja 1791 r.*“) byla prvním ústavním dokumentem v Evropě, a druhým na světě, hned po ústavě Spojených států amerických (z roku 1787).

Autory ústavy představuje triáda významných polských politiků, kdy na prvním místě je třeba uvést tehdejšího polského krále Stanislava Augusta Poniatovského¹⁴³, druhým se stal Ignác Potocki¹⁴⁴ a třetím byl autor závěrečné redakce textu ústavy Hugo Kołłątaj¹⁴⁵.

Přijetí ústavy předcházelo takzvaný Čtyřletý sněm (*Sejm Czteroletni*, nebo také *Sejm Wielki*), jenž zasedal v letech 1788-1792, a na kterémžto byl v jeho závěru konečně přijat v květnu roku 1791 návrh ústavy. Spolu konstitucí došlo k projednání důležitých a s ní spojených zákonů, a to v březnu přijatého Zákona o sněmicích¹⁴⁶ („*Prawo o sejmikach*“) ¹⁴⁷ a v dubnu přijatého Zákona o královských městech¹⁴⁸ (v pol. „*Prawo o miastach*“ nebo také „*Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej*“).

Přijetí ústavy předcházelo první dělení Polska, které proběhlo v roce 1772.¹⁴⁹ I přes hrozbu ze strany jeho silných sousedů, rozepře uvnitř Polského státu stále pokračovaly a měly tak za následek další fázi rozdělení země, které se projevilo již dva roky po přijetí ústavy.

7.1 Vývoj před přijetím Konstituce 3. mája

Ve vývoji předcházejících století (15. stol. – 18. stol.) došlo v důsledku vlády tzv. šlechtické demokracie později transformované v šlechtickou oligarchii fakticky

¹⁴² Polsko. Konstituce 3. mája 1791.

Originální znění ústavy vládního portálu poland.gov.pl dostupné též z www:

<<http://www.polishconstitution.org/Konstytucja-PL.html>>

¹⁴³ Poslední polský král Stanisław August Poniatowski vládl v letech 1764-1795.

¹⁴⁴ Roman Ignacy Franciszek Potocki (1750-1809), polský politik a vlastenec z rodu Potockých, zastával úřad *velkého litevského maršálka*.

¹⁴⁵ Hugo Kołłątaj (1750-1812) byl významný osvícenský reformátor, kněz a šlechtic, který měl taktéž vazby na měšťanstvo, zastával úřad *velkého litevského referendáře*.

¹⁴⁶ Ústava na něj odkazuje v článku VI. jako na zákon zakotvující nejdůležitější zásady občanských svobod.

¹⁴⁷ Více in. LITYŃSKI, Adam. *Sejmiki ziemskie 1964-1793 : dzieje reformy*. Katowice : Uniwersytet Śląski, 1988, str. 66 an.

¹⁴⁸ Později zařazen přímo do textu Ústavy 3. května 1791. Ústava na něj odkazuje ve svém článku III. a zákon z 18. - 21. dubna 1791 se tak stal její integrální součástí.

¹⁴⁹ První dělení Polska nastalo po 3. srpnu 1772 (rozdělujícími zeměmi byly sousedící země: Rusko, Rakousko a Prusko), druhé nastalo v roce 1793 (mezi Ruskem a Pruskem) a konečně třetí dělení Polska mezi všechny tři sousedící země v roce 1795.

k decentralizaci státní moci. Feudální vrstvy začaly vystupovat jako jednotný stav a nedovolily, aby panovník získal rozhodující vliv na vývoj v zemi, proto docházelo k neustálému oslabování pozice krále. V 17. a 18. století došlo k hospodářské krizi, která postihla hlavně nižší šlechtu,¹⁵⁰ a tak prohlubující se majetkové rozdíly způsobily, že vliv na fungování státu získala pouze menší skupina nejbohatších pozemkových vlastníků z řad šlechty, a že se v důsledku tohoto vývoje (oficiálně nadále hlásaná) šlechtická demokracie fakticky přeměnila v oligarchii magnátů.¹⁵¹

Dřívější úpadek parlamentní kultury byl totiž způsoben rozvolněným systémem sněmovnictví, kdy postupně došlo téměř k naprosté degeneraci parlamentního systému ve státě. Sice již dříve byla přijata některá opatření např. proti předčasnému rozpouštění sněmů, byla zrušena přísaha na dodržování instrukcí, zaveden jednací řád sněmů, ale radikálnější a hlavně efektivnější úprava těchto bodů provedena nebyla.¹⁵²

Kardinálním problémem nadále zůstalo *liberum veto*¹⁵³ (z lat. *svobodné veto*), kdy tato zásada byla založena na ideji absolutní jednoty na sněmu, veto tak na sněmu mohl podat kterýkoliv z poslanců (to znamená jednoduše prohlásit, že s usnesením sněmu nesouhlasí). Vznesenou námitku nebylo třeba zdůvodňovat, a vzhledem k tomu, že ji mohl podat kterýkoliv z na sněmu přítomných zastupitelů, často bylo veto zneužíváno, neboť se používalo hojně a takto pouhým jediným hlasem došlo ke zmaření přijetí základních právních dokumentů.¹⁵⁴

I když *liberum veto* po roce 1764 dle některých zdrojů vyšlo prakticky z užívání,¹⁵⁵ resp. bylo zrušeno reformami z let 1764-1766,¹⁵⁶ přesto došlo v důsledku

¹⁵⁰ Srov. např. SCHELLE Karel a kol.. *Právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 774-775.

¹⁵¹ Vláda magnátů-tzv. majitelů latifundií, neboli vrstvy bohatých feudálů nazývaná literaturou jako *šlechtická*, popř. *magnátská oligarchie* (v něm. *die Magnatenoligarchie*), srov. např.. BANASZAK, Bogusław. *Einführung in das polnische Verfassungsrecht*. 1.vyd., Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, str. 22.

¹⁵² Srov. např. SCHELLE Karel a kol.. *Právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 777-778.

¹⁵³ Pojem *veto* (z lat. *zakazovat, zapovídat*) sám o sobě znamená projev nesouhlasu; původně ústavněprávní akt panovníka, později i hlavy státu republikánského zřízení, kterým mohl rušit platnost aktů jiných ústavních činitelů nebo orgánů (Parlamentu) tím, že odepřel podepsat příslušný dokument-nejčastěji zákon. Uplatnění práva veta znamená nepřijetí daného rozhodnutí i proti vůli většiny v rozhodovacím procesu, kde se vyžaduje jednomyslnost. Dle hesla in MADAR, Zdeněk. *Slovník českého práva*, Díl II., P-Z, 3. rozšířené a podstatně přepracované vydání, Praha : Linde, 2002, str. 1658.

¹⁵⁴ Srov. např. SCHELLE Karel a kol.. *Právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 777-778.

¹⁵⁵ Viz poznámky k originálnímu znění ústavy na vládní portálu poland.gov.pl dostupné též z www: <<http://www.polishconstitution.org/Konstytucja-PL.html>>

¹⁵⁶ Srov. mj. např. SELTENREICH a kol.: *Dějiny evropského kontinentálního práva : vysokoškolská právní učebnice*. 3. uprav. vyd., Praha : Leges 2010, str. 596.

této neblahé praxe v průběhu předcházejících let ke značnému oslabení stávajícího, již tak nestabilního systému.

V reakci na předchozí vývoj se tak stalo hlavním cílem tvůrců ústavy vytvoření konstituční monarchie založené dle britského vzoru a tedy také především posílení královské a vládní moci. Zvláště Potocki přikládal vysokou míru důležitosti novému reformovanému sněmu.¹⁵⁷

Je pravda, že sněm se sešel víceméně v utajení, a i přípravy k přijetí ústavy byly nastaveny způsobem, kdy oponenti přijetí ústavy neměli mít možnost protestovat, v tomto důsledku došlo tedy k opominutí běžné procedury jejího přijetí. V prosinci 1790 byly započaty práce na textu ústavního dokumentu a datum jejího přijetí byl plánován na 5. května 1791. V důsledku nepříznivé mezinárodní i vnitřní politické situace se objevila snaha přijetí ústavy uspišit. Ke konci dubna roku 1791 došlo k prozrazení plánu přijetí ústavy na veřejnost a tak byl den přijetí ústavy sejmem přeložen již na 3. května.¹⁵⁸

Způsob přijetí ústavy byl poté pochopitelně mocnostmi Ruska, Rakouska a Pruska kritizován a za velkého pobouření čelných představitelů daných států označován za akt revoluční, kdy dle převládajícího názoru odpůrců ústavy bylo přijetí ústavy uskutečněno úskočným způsobem.¹⁵⁹

7.2 Obsah Ústavy 3. května 1791 a její základní principy

Ústava byla kromě preambule tvořena jedenácti články (*artykuły*). Co se týče obsahu, hned úvodní článek *I. Religia panująca* byl věnován náboženskému vyznání. Zatímco článek *II. Szlachta. Ziemianie.* upravoval postavení šlechticů (tedy vyšší šlechty a zemanů), článek *III. Miasta i mieszczenie* byl věnován postavení měst a měšťanů, a článek *IV. Chopi włościanie* upravoval postavení poddanského obyvatelstva (rolníků). Článek *V. Rzqd, czyli oznaczenie władz publicznych* měl název „Vláda, neboli označení vládních orgánů“, a na něj logicky navazovaly články *IV. Sejm, czyli władza prawodawcza* („Sejm, neboli moc zákonodárná“), *VII. Król, władza wykonawcza* („Kráľ, moc výkonná“) a *VIII. Władza sądownicza* („Moc soudní“). Článek

¹⁵⁷ Srov. SELTENREICH a kol.: *Dějiny evropského kontinentálního práva : vysokoškolská právnická učebnice*. 3. uprav. vyd., Praha : Leges 2010, str. 597.

¹⁵⁸ O situaci přijetí ústavy více viz MICHALSKI, Jerzy. *Konstytucja 3 Maja*. Warszawa : Zamek Królewski w Warszawie, 1985, S. 45-47.

¹⁵⁹ Srov. např. korespondenci hraběte De Caché o situaci v Polsku hraběti Kaunitzovi , mj. např. Dopis Nr. 771 De Caché do Kaunitza. in KOCÓJ, Henryk. *Konstytucja 3 maja w świetle relacji posła austriackiego Benedykta de Cachégo : Wybór, Z oryginału odczytał, przetłumaczył i przypisami opatrzył Henryk Kocój*. Wyd. 1, Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000, S. 35-38.

IX. *Regencja* se věnoval podrobně institutu regentství a upravoval obsazení trůnu v období interregna, a další článek X. *Edukacja dzieci królewskich* v ústavě upravoval výchovu (a vzdělání) královských potomků. A konečně poslední článek XI. *Siła zbrojna narodowa* se věnoval ozbrojeným silám.

Nesporně zajímavým aspektem, který je třeba uvést na úvod, je fakt, že ústava na rozdíl od předchozího pojetí proklamuje vznik unitárního státu, projevující se především ve zrušení většiny státoprávních odlišností Litvy.¹⁶⁰

Ve své části páté ústava zakotvovala obecné pojetí vlády (vládní moci), které vycházelo z vůle národa, a oddělovala zřetelně od sebe tři základní státní moci: moc zákonodárnou (příslušející poslanecké sněmovně), moc výkonnou (příslušející králi a *Stráži práv*) a moc soudní.¹⁶¹

Zákonodárnou moc vykonával dvoukomorový sněm (v pol. *Stany zgromadzone*, neboli *Sejm*), kdy poslanecká sněmovna (*Izba poselska*) čítala 204 poslanců volených sněmíky a měla být tvořena také 24 zmocněnci měst. Senát (*Izba senatorska*) měl mít 132 členů, jeho členy měli tvořit správní úředníci (vojvodové, kasteláni), dále členové vlády, diecézní biskupové římskokatolické církve a řeckokatolický metropolita.¹⁶² Ústava stanovila, že se měl senát scházet pod předsednictvím krále, kdy králi příslušelo právo jednoho hlasu (tzv. *votum*), v případě rovnosti hlasů (*paritatem*) byl pak jeho hlas rozhodující.

Pokud se zaměříme na pojetí panovníka, došlo ústavou k upevnění postavení krále. Polský trůn byl v článku VII. prohlášen za dědičný v saském kurfiřtském rodě, a nástupnictví bylo založeno nově na principu primogenitury. Jde o změnu vzhledem k předchozímu principu volitelnosti – král byl dříve volen pomocí sněmu, vliv na jeho volbu tak měla vrstva magnátů; zároveň však měla pravidla volby za efekt ingerenci sousedních států do procesu volby panovníka, neboť dosavadní systém umožňoval

¹⁶⁰ Srov. např. GRZEŠKOWIAK-KRWAWICZ, Anna. Svoboda jako základní princip politického zřízení Rzeczpospolité in RUCZAJ, Maciej (ed.). *Jagellonské dědictví : Kapitoly z dějin středovýchodní Evropy*. 1. vyd., Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, str. 52.

¹⁶¹ Citace článku V. *Rząd czyli oznaczenie władz publicznych: Wszelka władza społeczności ludzkiej początek swój bierze z woli narodu. Aby więc całość państw, wolność obywatelską i porządek społeczności w równej wadze na zawsze zostawały, trzy władze rząd narodu polskiego składać powinny i z woli prawa niniejszego na zawsze składać będą, to jest: władza prawodawcza w Stanach zgromadzonych, władza najwyższa wykonawcza w królu i Straży, i władza sádownicza w jurysdykcjach, na ten koniec ustanowionych, lub ustanowić się mających.*

¹⁶² Srov. SELTENREICH a kol.: *Dějiny evropského kontinentálního práva : vysokoškolská právnická učebnice*. 3. uprav. vyd., Praha : Leges 2010, str. 599.

vyvíjet na volitele politický tlak.¹⁶³ Král byl dle znění ústavy z výkonu své funkce neodpovědný. Avšak mimo jiné měl právo jmenovat např. senátory, příslušelo mu také právo investitury - jmenoval biskupy, byl nejvyšším velitelem vojska atd. Na druhou stranu ovšem králi již nepříslušelo právo vetovat zákony, a ani jeho podíl na tvorbě legislativy nebyl příliš významný.

Vláda se nazývala stráž práv (*Straż Praw*), pomocí ní král vykonával jemu svěřené pravomoci, vládě však příslušela odpovědnost za jeho kroky.¹⁶⁴ Ze znění článku VII. lze vyvodit, že nebyla vládou v dnešním slova smyslu, nýbrž centrálním orgánem, který byl řízen panovníkem, tedy spíše jakousi královskou radou. Ústava stanoví její složení konkrétním způsobem (vláda tak měla být složena z polského primase jako hlavy polské církve, z pěti ministrů a ze dvou královských sekretářů).

Soudní moc upravoval článek VIII. a zřetelně hned v úvodu stanovil, že moc soudní nemůže být vykonávána skrze zákonodárné orgány ani skrze krále, ale prostřednictvím úřadů k tomuto účelu ustanovených a vybraných (soudci byli voleni skrze sněmíky).¹⁶⁵ Soudní soustava byla tvořená ze soudů obecných (ústava stanovila pro každé vojvodství, zemi i okres soudy první instance) a soudů speciálních (soudů finanční komise a komisí pořádkových). Avšak soudnictví bylo založeno stále na stavovské zásadě (existovaly soudy zemanů a šlechty, byly také ustaveny soudy pro měšťany a také soudy pro rolníky). Ústava zavedla Sněmovní soud (*sąd najwyszy*, zvaný též *sejmowy*), na kterém měly být projednány vážné politické delikty proti králi a národu (tedy ohrožující stát a jeho zřízení - v ústavě označené jako *crimina status*).¹⁶⁶

Velice důležitým aspektem zakotveným právě v článku VIII. bylo předpokládané vypracování kodifikace¹⁶⁷, a na základě Čtyřletého sněmu byla skutečně jmenována komise¹⁶⁸ význačných právníků k vypracování dokumentu populárně nazvaného jako *Kodeks Stanisława Augusta*. Kodex měl upravovat právo civilní, trestní a procesní. Projekt nového kodexu však nikdy nebyl dokončen z důvodu vypuknutí

¹⁶³ Srov. SELTENREICH a kol.: *Dějiny evropského kontinentálního práva : vysokoškolská právnická učebnice*. 3. uprav. vyd., Praha : Leges 2010, str. 599.

¹⁶⁴ Srov. ADAMOVIČ, Karolina. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě : přehled vybraných otázek*, 1. vyd., Praha : C.H. Beck, 2000, str. 74.

¹⁶⁵ Ústava moderním způsobem proklamuje, že soudní úřady mají být rozmístěny účelně tak, aby se každý člověk mohl dovolat spravedlnosti efektivním způsobem a aby každý „zločinec viděl nad sebou hrozdící ruku“ v podobě oblastních státních úřadů.

¹⁶⁶ Srov. SELTENREICH a kol.: *Dějiny evropského kontinentálního práva : vysokoškolská právnická učebnice*. 3. uprav. vyd., Praha : Leges 2010, str. 600.

¹⁶⁷ Poslední věta článku VIII jenž stanovila, že: „*Nowy kodeks praw cywilnych i kryminalnych przez wyznaczone przez sejm osoby spisac rozkazujemy*.“

¹⁶⁸ resp. dvě komise-pro území Polska a území Litvy.

války s Ruskem, prameny však uvádějí, že i přes nedokončení prací byly výsledkem materiály, které poté byly použity k vypracování dalších následujících právních norem.¹⁶⁹

Květnová ústava z r. 1791 zrušila liberum veto, závaznost instrukcí a zakázala konfederace. Ústava v článku VI. kromě tvrzení, že veškerá hlasování se mají rozhodovat na základě většiny hlasů, výslovně deklarovala, že liberum veto i konfederace jsou v přímém rozporu s duchem ústavy, a tedy jsou pro futuro zakázány.¹⁷⁰

Ústava také předpokládala pravidelnou revizi ústavy, která měla být na jednu stranu zárukou proti nečekaným a častým změnám ústavy, a na druhou stranu měla směřovat k zdokonalení jejího textu; na základě čl. VI. se tedy měla uskutečňovat vždy jednou za 25 let pravidelná revize (a oprava) ústavy.¹⁷¹

Místními orgány šlechty byly i nadále dle dřívějšího pojetí sněmíky (*sejmiki*).¹⁷² Ale poslanec již nebyl zástupcem sněmíku, ale stal se zástupcem národa. Poslanecká sněmovna dle nové ústavy byla volena na dva roky (dříve tomu bylo ad hoc pro každé zasedání).¹⁷³

7.3 Základní svobody v ústavě obsažené a její ideové zdroje

Ústava hned v článku I. deklarovala svobodu náboženského vyznání, avšak prohlašovala za hlavní náboženství „svatou katolickou víru“¹⁷⁴, z čehož vyplývá, že svoboda náboženská byla omezena, neboť odstoupení od katolické víry mělo být pro bývalého katolíka trestáno jako *apostaze* (odpadlictví), na druhou stranu ústava

¹⁶⁹ Srov. SELTENREICH a kol.: *Dějiny evropského kontinentálního práva : vysokoškolská právnícká učebnice*. 3. uprav. vyd., Praha : Leges 2010, str. 600.

¹⁷⁰ Citace čl. VI. ústavy.: „*Wszystko i wszędzie większością głosów decydowane być powinno. Przeto liberum veto, konfederacye wszelkiego gatunku i sejmy konfederackie, jako duchowi niniejszej konstytucyi przeciwne, rząd obalające, społeczność niszczące, na zawsze znosimy.*“

¹⁷¹ Citace ze závěru čl. VI. ústavy: „*Zapobiegając z jednej strony gwałtownym i częstym odmianom konstytucyi narodowej, z drugiej uznając potrzebę wydoskonalenia onej, po doświadczeniu jej skutków, co do pomyślności publicznej porę i czas rewizyi i poprawy konstytucyi, co lat dwadzieścia pięć naznaczamy, chcąc mieć takowy sejm konstytucyjny ekstra-ordynaryjnym, podług osobnego o nim prawa opisu.*“

¹⁷² Tzv. zemské sněmíky.

¹⁷³ Srov. ADAMOVIÁ, Karolina. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě : přehled vybraných otázek*, 1. vyd., Praha : C.H. Beck, 2000, str. 73-74.

¹⁷⁴ Citace z I. oddílu, který také svým umístěním ve struktuře ústavy dokládá, že otázka náboženské svobody byla na prvním místě: „*Religią narodową panującą jest i będzie wiara święta rzymska katolicka ze wszystkimi jej prawami; przejście od wiary panujacej do jakiegokolwiek wyznania jest zabronione pod karą apostazji. (...) przeto wszystkim ludziom jakiegokolwiek bądź wyznania, pokój w wierze i opiekę rządową winniśmy i dlatego wszelkich obrządków i religii wolność w krajach polskich, podług ustaw krajowych warujemy.*“

vycházela z principu náboženské tolerance (nezakazovala praktikování jiných vyznání stávajícími příslušníky ostatních náboženství na území státu zastoupených).

V ústavě lze zřetelně vypožorovat inspiraci osvícenskými vlivy – již ve své preambuli se hojně odvolávala na nezávislost na jakémkoliv vnějším vlivu i nezávislost – vnitřní svobodu obyvatelstva, konstituce je prohlášena za svatou a neměnnou až do té doby, kdy by lid uznal potřebu její změny.¹⁷⁵

Ústava však v návaznosti na předchozí právní vývoj potvrzovala práva šlechty.¹⁷⁶ S tím souvisí i přístup k základním právům a pojetí svobody obyvatel státu, neboť se v polské společnosti v průběhu předcházejících desetiletí vyvinulo pojetí dvojí a v ústavě potvrzené: jednak pojetí svobody šlechtického stavu (zakotveného v článku II. Šlechta, zemanstvo), kde byla šlechtě zaručena neporušitelnost svobod, zvyklostí a výhradních práv jejich příslušníků,¹⁷⁷ a svobody všech občanů (bez rozdílu), kdy v článku XI., který pojednává o ozbrojených silách, je výslovně stanoveno, že „všichni občané jsou obránci celistvosti a svobod národa.“

Ovšem naopak například článek IV. upravující postavení rolnictva vypočítává jednotlivé svobody příslušející nejchudší vrstvě obyvatelstva a z dnešního pohledu lze v dikci daného ustanovení spatřovat značné slabiny v tom, že v sobě neobsahoval žádnou z konkrétních reforem předpokládaných v projektech Stanislawa Augusta (ale např. upravuje svobodu pohybu a pobytu pro rolníky). Ale již samotné vštěpení tohoto článku věnujícího se nejchudší vrstvě obyvatelstva do ústavního textu symbolizovalo odklon od zastaralého a po léta trvajícího stavu, kdy vládnoucí elity zcela ignorovaly práva chudých *chłopů* a docházelo k jejich faktickému „oddělení od ostatní společnosti“.¹⁷⁸ Rolníci byli dále postaveni dle ústavy pod ochranu práva a vlády, což ovšem v praxi znamenalo možnost zásahů do vztahů mezi rolníkem a šlechticem.¹⁷⁹

¹⁷⁵Viz úryvek autentického znění Preambule „*wolni od hańbiących obcej przemocy nakazów, ceniąc drożej nad życie, nad szczęśliwość osobistą, egzystencję polityczną, niepodległość zewnętrzną i wolność wewnętrzną narodu, (...) dla dobra powszechnego, dla ugruntowania wolności, dla ocalenia Ojczyzny naszej i jej granic z największą stałością ducha, niniejszą konstytucję uchwalamy i tę całkowicie za świętą, za niewzruszoną deklarujemy, dopóki by naród w czasie prawem przepisany, wyraźną wolą swoją nie uznał potrzeby odmienienia w niej jakiego artykułu.*“

¹⁷⁶Srov. např. SCHELLE Karel a kol.: *Právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 777-778.

¹⁷⁷Podrobněji k otázce vývoje svobod obyvatel v Rzeczpospolité viz GRZEŠKOWIAK-KRWAWICZ, Anna. Svoboda jako základní princip politického zřízení Rzeczpospolité in RUCZAJ, Maciej (ed.). *Jagellonské dědictví : Kapitoly z dějin středověké Evropy*. 1.vyd., Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, str. 52-53.

¹⁷⁸Srov. MICHALSKI, Jerzy. *Konstytucja 3 Maja*. Warszawa : Zamek Królewski w Warszawie, 1985, str. 55.

¹⁷⁹Srov. SELTENREICH a kol.: *Dějiny evropského kontinentálního práva : vysokoškolská právnická učebnice*. 3. uprav. vyd., Praha : Leges, 2010, str. 598.

Ještě je na tomto místě záhodno zmínit zakotvení práv měšťanů ve zmiňovaném zákoně o královských městech. Literatura v tomto smyslu často zmiňuje, že nyní se na obyvatele měst nově vztahovala zásada *neminem captivatum nisi iure victum* – tedy zásada nedotknutelnosti osoby – do té doby právo náležející pouze šlechtě,¹⁸⁰ v důsledku privilegií jim zákonem přiznaných mohli měšťané nově získat šlechtický titul a účastnit se na státní správě.

Z výše uvedeného plyne, že ústava nebyla postavena na principu všeobecné rovnosti práv a svobod všech občanů, ovšem ukázala směr dalšího vývoje a přispěla k pozvolnému rozvoji pojetí občanských práv ve společnosti Rzeczpospolité.¹⁸¹

Vzhledem k výše uvedenému je tedy Ústava z 3. Května 1791 považována za příklad spojení tradičního pojetí státu jako společenství svobodných občanů s novodobými koncepcemi rozdělení a delegování moci či národní suverenity.¹⁸²

7.4 Právní vývoj na území Polska po přijetí ústavy

Trvání ústavy však bylo v důsledku dalšího politického vývoje (zejména v důsledku druhého dělení Polska) omezeno pouze na rok (resp. 14 měsíců) a také její vliv na společenský a politický systém Polska byl jen krátkodobý.¹⁸³ Ústava totiž byla zrušena po prohrané válce s Ruskem, vedené vnitrostátní opozicí vůči reformě (tzv. Targovické konfederaci).¹⁸⁴ Rusko totiž na popud ruské carevny Kateřiny II. iniciovalo tuto protiústavní konfederaci a po prosazení nových voleb v roce 1793 byl tak nový sněm svolán do města Grodna.¹⁸⁵ Došlo k vyhlášení kardinálních práv (omezení mnoha ústavou přijatých práv), a za činnosti nově vytvořené tzv. Stálé rady (vlády) byly postupně likvidovány všechny reformy přijaté na základě Konstituce 3. května.¹⁸⁶

¹⁸⁰ Srov. MICHALSKI, Jerzy. *Konstytucja 3 Maja*. Warszawa : Zamek Królewski w Warszawie, 1985, str. 55.

¹⁸¹ Srov. BANASZAK, Bogusław. *Outline of Polish Constitutional Law*. 1.vyd., Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005, str. 15.

¹⁸² Srov. mj. např. GRZEŠKOWIAK-KRWAWICZ, Anna. Svoboda jako základní princip politického zřízení Rzeczpospolité in RUCZAJ, Maciej (ed.). *Jagellonské dědictví : Kapitoly z dějin středověké Evropy*. 1.vyd., Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, str. 64.

¹⁸³ Srov. BANASZAK, Bogusław. *Einführung in das polnische Verfassungsrecht*. 1.vyd., Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, str. 22.

¹⁸⁴ Srov. poznámky k textu GRZEŠKOWIAK-KRWAWICZ, Anna. Svoboda jako základní princip politického zřízení Rzeczpospolité in RUCZAJ, Maciej (ed.). *Jagellonské dědictví : Kapitoly z dějin středověké Evropy*. 1.vyd., Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, str. 52.

¹⁸⁵ Sněm byl poté nucen potvrdit i druhé dělení Polska mezi Rusko a Prusko v roce 1793.

¹⁸⁶ A konečný rozklad Polského státu byl dovršen po neúspěšném povstání Tadeusze Kościuszka v roce 1794. Srov. např. SELTENREICH a kol.: *Dějiny evropského kontinentálního práva : vysokoškolská právní učebnice*. 3. uprav. vyd., Praha : Leges 2010, str. 600-601.

Ačkoliv tedy ústava platila pouze jen po takto krátkou dobu, měla jistě veliký význam pro rozvoj konstitucionalismu a pozitivní vliv na rozvoj právní kultury na Polském území.¹⁸⁷

Závěrem je třeba dodat, že Konstytucja 3. Maja 1791 dle názoru právních historiků ve svém textu spojila tradiční prvky Rzeczpospolité s prvky osvícenských myšlenek a také využila ve svém textu prvků myšlenek americké a francouzské revoluce.¹⁸⁸

Jako další konstituční pokusy následující po Ústavě z 3. května 1791 lze jmenovat ústavu Varšavského knížectví (*Konstytucja Księstwa Warszawskiego*) z roku 1807, jež byla oktrojována Napoleonem, Poláci v rámci uměle vytvořeného útvaru viděli novou naději na opětovné sjednocení Polska a o znovuzískání samostatnosti od okupujících mocností.¹⁸⁹ Po porážce Napoleona pak jako další konstituční pokus následovala konstituce Království polského (tzv. Kongresovka) se dne 27. listopadu 1815 (*Konstytucja Królestwa Polskiego*), která byla po událostech Vídeňského kongresu oktrojována skrze cara Alexandra I. (jenž se na základě ústavy prohlásil za polského krále), kterážto je právními historiky hodnocena jako jedna z nejliberálnějších v Evropě a platila až do roku 1832.¹⁹⁰

Tyto ústavní texty jsou na tomto místě zmíněny pouze pro dokreslení dalšího historicko-právního vývoje v (fakticky zaniklém) Polském státě, neboť je lze jistě, i přesto, že se jedná o oktrojované ústavy, považovat za dílčí úspěchy polského národněosvobozeneckého hnutí v 19. století. Troufám si tvrdit, že při jejich dalším zevrubném zkoumání by snad šlo porovnat efekt konstitučních snah polské politické elity v první polovině 19. století s konstitučními snahami (a to především v oblasti jazykových, národnostních aj. požadavků) jednotlivých národů na území habsburské monarchie a připodobnit úsilí čelných polských politiků konkrétně např. ke snahám

¹⁸⁷ Srov. BANASZAK, Bogusław. *Outline of Polish Constitutional Law*. 1.vyd., Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005, str. 15.

¹⁸⁸ Srov. např. poznámky k textu GRZEŠKOWIAK-KRWAWICZ, Anna. Svoboda jako základní princip politického zřízení Rzeczpospolité in RUCZAJ, Maciej (ed.). *Jagellonské dědictví : Kapitoly z dějin středovýchodní Evropy*. 1.vyd., Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, str. 52.

¹⁸⁹ Varšavské knížectví (*Księstwo Warszawskie*) se ustavilo v roce 1807 po porážce Pruska Napoleonem a stálo pod ochranou Francie. Na území knížectví byl zaveden Napoleonský systém a platil Códé civile. Srov. např. Srov. např. SCHELLE Karel a kol.. *Právní dějiny*. 2. upravené vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 779-780.

¹⁹⁰ V roce 1832 byl carem vyhlášen *Organický statut*, na jehož základě bylo Polské království začleněno do Ruského císařství a stálo jako jeho provincie (přičemž formálně zůstal titul polského krále zachován). Srov. např. SELTENREICH a kol.: *Dějiny evropského kontinentálního práva : vysokoškolská právnícká učebnice*. 3. uprav. vyd., Praha : Leges 2010, str. 601-602.

politických představitelů českých národních zájmů, a také srovnat možnosti uplatňování národnostních a kulturních práv, a taktéž možnosti emancipace českého a polského národa. Tedy šlo by především zkoumat výsledný efekt snahy politických reprezentantů (a to i přesto, že se jedná o jiné státní celky) o zakotvení svých požadavků do právního řádu daného státu během vývoje v průběhu celého 19. století.

Na úplný závěr této kapitoly je třeba dodat, že Konstytucja 3. maja 1791 má v polské právní kultuře jistě nezastupitelné místo, což dokládá mimo jiné, že den 3. května je v Polsku každoročně oslavován jako významný státní svátek (*Święto Narodowe Trzeciego Maja*).¹⁹¹ Přijetí ústavy je tedy právem dodnes v Polsku oslavováno a je jistě důvodem oprávněné národní hrdosti pramenící ze skutečnosti, že přijetí první ústavy v Evropě v tehdejších nepříznivých historických i politických podmínkách je vnímáno dodnes polskou veřejností jako jeden z významných prvků pozvednutí národní prestiže.

¹⁹¹ Od roku 2007 i národním svátkem Litvy.

8. Srovnání rakouských ústav a polské ústavy

Důvodem, proč vůbec srovnávat všechny ústavní listiny zahrnuté v této práci může být, řečeno poněkud nadneseně, předpoklad o tom, že polská konstituce, ač starší svým vznikem, představuje v mnohých aspektech ve srovnání s rakouskými ústavami daleko modernější, ucelenější a propracovanější dokument, než všechny výše uvedené ve svém souhrnu.

Na první pohled se může zdát, že rakouské ústavy s polskou Konstitucí 3. maja nemají dokonce téměř žádné styčné body.

Pro potvrzení nebo vyvrácení všech výše přednesených tvrzení bylo tedy nutné nejprve v předcházející části popsat základní strukturu a obsah polské ústavy z konce 18. století, stejně jako tomu bylo u návrhů rakouských konstitucí z poloviny 19. století.

Pokud zde mají být naznačeny všechny shody a podobné prvky obsažené ve zkoumané materii všech ústav, je logicky nutné se pokusit vyzorovat také naopak jejich nejvýznamnější odlišnosti, specifika jednotlivých úprav, způsobená zvláště odlišnou právní kulturou i historickým vývojem v habsburské monarchii a v polském státě.

V následující kapitole se pokusíme naznačit aspekty, které spojují všechny výše přednesené ústavní návrhy, zvláště z hlediska jejich ideových základů, podmínek přijetí a projednávání ústavních textů, postavení hlavních orgánů státní moci v ústavách zakotvených a celkového zhodnocení podobností a nejvýznamnějších odlišností daných úprav.¹⁹² Následující část práce bude především vycházet z informací přednesených v předchozích kapitolách, zcela nezbytné a nutné pro relevantní zhodnocení je ovšem vždy navzájem srovnávat originální text daných ústavních dokumentů.

8.1 Společné a podobné prvky rakouských konstitucí a polské konstituce a jejich nejvýznamnější rozdíly

Na úvod je třeba zdůraznit, že i přes své odlišnosti se ústavy inspirovaly dřívějšími konstitučními návrhy ostatních států, popř. si braly za vzor ve své době moderní ústavní modely a státní uspořádání jiných evropských států, kdy rakouské ústavy byly inspirovány zejména francouzskou (popř. belgickou) předlohou. Polská ústava vzala za své mnohé myšlenky obsažené v první ústavě Spojených států

¹⁹² Teoretickým vodítkem pro metody srovnání ústav bude v následující kapitole publikace BLAHOŽ, Josef; BALÁŠ, Vladimír; KLÍMA, Karel. *Srovnávací ústavní právo*. 4. přeprac. a doplněné vyd., Praha : Wolters Kluwer ČR, 2011.

amerických z roku 1787, neboť vznikla ještě dříve, než vůbec první francouzská ústava, ale v myšlenkách v ústavě přenesených vycházela dle právních historiků, nepochybně z principů Velké francouzské revoluce. Co se týče postavení některých státních institucí, byla inspirována anglickým modelem konstituční monarchie.

Dané konstituce měly společné též ideje, ze kterých vycházely, jednou z nich byla jistě idea o suverenitě lidu (či suverenitě národa),¹⁹³ která byla nejcharakterističtější pro Kroměřížský návrh ústavy¹⁹⁴ (v Stadionově a Pillersdorfově ústavě, z důvodu jejich vzniku oktrojovanou formou, nelze o takto liberální a vyloženě revoluční myšlenku hovořit). V Polském návrhu, jak bylo naznačeno již výše, bylo pojetí suverenity národa odvozeno od pojetí založeného na politických, ne etnických zásadách – kdy samotná šlechta se identifikovala s národem a toto pojetí se promítlo i do celkového chápání svobody jako privilegia pouze jednoho stavu. Avšak uvažovalo se o ní také jako o svobodě všech obyvatel (založených především na svobodě nejdůležitější) - svobodě jedince rozhodovat sám o sobě i o své zemi.¹⁹⁵

Myšlenky trojího dělení moci na základě Montesquieových idejí, ať již v propracovanější formě (zvláště u Kroměřížského návrhu ústavy) nebo jen ve formě obecné (u obou oktrojovaných ústav), však zůstaly v případě rakouských ústav prakticky pouhou proklamací (neboť habsburské ústavy nikdy nevstoupily v platnost, popř. účinnost), a ústavami předpokládané orgány nebyly ve většině případů vůbec ustaveny. Ústava dubnová model trojího dělení moci dodržuje ze všech zkoumaných ústav ze všeho nejméně – její základ totiž spočívá v protikladném postavení císaře a zemského sněmu, císař navíc v sobě stále fakticky spojuje všechny tři moci, a hranice mezi exekutivou a mocí zákonodárnou je velice neostrá.¹⁹⁶ Polská konstituce, podobně jako Kroměřížský návrh ústavy, také předpokládala trojí dělení moci a zakotvila jej zřetelně do své struktury (každé z mocí přináleží v ústavním textu vlastní článek).

Společné pro všechny probírané ústavní dokumenty bude neúspěch jejich realizace v praxi, ať již v důsledku nepříznivého přijetí skrze nejširší vrstvy obyvatelstva (týkající se zvláště negativní reakce ze strany společnosti u oktrojovaných ústav), nebo jejich krátkého trvání (u polské ústavy a ústavy březnové), nebo dokonce

¹⁹³ Srov. ADAMOVI, Karolina. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě : přehled vybraných otázek*. 1. vyd., Praha : C. H. Beck, 2000, str. 73-74.

¹⁹⁴ Podrobně k tomu v samostatné kapitole Kroměřížského návrhu ústavy.

¹⁹⁵ Více o dané problematice in GRZEŠKOWIAK-KRWAWICZ, Anna. Svoboda jako základní princip politického zřízení Rzeczpospolite in RUCZAJ, Maciej (ed.). *Jagellonské dědictví : Kapitoly z dějin středovýchodní Evropy*. 1. vyd., Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, str. 54-55.

¹⁹⁶ Viz samostatná kapitola Dubnová ústava.

neprojednání celého ústavního textu ve finální podobě (u Kroměřížského návrhu ústavy).

Pokud jde o historické pozadí projednávání a přijetí ústav, lze z něj vytknout Stadionovu a Pillersdorfovu ústavu jako dokumenty oktrojované, tzn. vnucené císařem, kdy se v jejich případě o procesu přijetí na sněmu nedá hovořit. Samotný proces přijetí ústavy tak lze v relevantní formě srovnávat jen u Konstytucji 3. maja a Kroměřížského návrhu ústavy a můžeme u nich spatřovat několik podobností: např. obě byly diskutovány na sněmu, který se po dlouhém období sešel za účelem projednání (veřejností dlouho očekávaného) konstitučního návrhu, který měl zakotvit nejdůležitější instituty týkající se fungování státu. Obě ústavy byly projednávány za, dá se říci, pohnutých historických okolností a v období celkové politické nestability - ať už to bylo v Rakouské monarchii v období revolučního roku 1848, nebo v Polsku (po proběhlém prvním dělení Polska) v důsledku dalších hrozících intervencí ze strany sousedních mocností.

Pokud chceme hovořit o struktuře jednotlivých ústavních návrhů, byly všechny přednesené ústavy členěny logicky do jednotlivých oddílů a článků (popř. paragrafů). Co se týče komplexního pohledu na ústavní materii, které ve své době pomáhaly ústavy vytvořit, lze říci, že v případě dubnové ústavy se jednalo o ústavní dokument složený pouze z jednoho ústavního zákona, Kroměřížský návrh ústavy však již kromě samotného ústavního dokumentu obsahoval navíc listinu upravující základní práva a svobody, která však byla vtělena do samotného textu ústavy, podobně tomu bylo i u ústavy březnové, kdy její charta práv a základních svobod stála též mimo ústavní dokument a zároveň byla jeho součástí. Polský ústavní dokument odkazoval ve svých člancích na další zákony (zákon upravující postavení sněmíků a zákon upravující postavení královských měst), které do něj byly inkorporovány, neboť je ústava výslovně učinila v konkrétních ustanoveních součástí ústavního pořádku.

Společné pro některé rakouské ústavy a pro ústavu polskou bylo jistě i postavení panovníka jako posvátné a nedotknutelné osoby a jeho neodpovědnost z výkonu své funkce. Pokud se jedná o nástupnictví, všechny ústavy shodně zakotvovaly dědičnost trůnu v panovnickém rodě: v případě rakouských konstitucí to byl Habsbursko-Lotrnský rod a v případě polské konstituce pak rod saských Wettynů.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Zajímavou odlišností však může být úprava regentství, popř. poměrů v období interregna. V ústavě dubnové není příliš řešena, březnová ústava odkazuje na předchozí přijaté předpisy týkající se institutu poručenství a regentství, Kroměřížský návrh ústavy však obsahuje poměrně podrobnou úpravu ve svých

Lze říci, že všechny výše popsané ústavy měly i přes mnohé odlišnosti podobnou strukturu, neboť všechny v sobě obsahovaly užší či širší vymezení orgánů moci zákonodárné, výkonné, soudní, zřetelně to lze vypožorovat z členění jednotlivých konstitucí, názvů jejich částí, logického strukturování ústavního textu atd..

Orgány moci výkonné a úprava základních institutů státní správy se vyznačovaly v jednotlivých ústavách značnou pluralitou, společným však pro ně zůstává více či méně silné postavení císaře. Opět je třeba zmínit dubnovou ústavu, která byla jistě ze všech hodnocených ústav nejrigidnější, neboť byla založena na centralistickém principu a téměř veškerou moc soustředila do rukou císaře (ministři byli za své jednání odpovědni císaři). Taktéž v Kroměřížském návrhu ústavy byl hlavou výkonné moci císař, ale byl ze své funkce neodpovědný a vykonával ji prostřednictvím zodpovědných ministrů. Pojetí výkonné moci v koncepci březnové ústavy se příliš nelišilo od předchozí oktrojované dubnové ústavy, kdy postavení císaře bylo opět posíleno směrem k centralizaci a plně odpovídalo absolutistickému způsobu vlády.

Zcela ojediněle tak vystupuje Konstituce 3. května, neboť tato svěřuje výkonnou moc do rukou císaře a jeho Stráže práv.¹⁹⁸

Hlavním a společným pro všechny ústavní dokumenty – a jedním z požadavků konstitucionalismu samého – jistě byla snaha na základě ústavy utvořit zastupitelský orgán-parlament, kterému příslušela moc zákonodárná. V obecných základech se jeho pojetí, jako orgánu moci zákonodárné, příliš nelišilo, odlišnosti však můžeme spatřovat např. ve způsobu volby jeho členů, ale především v postavení jeho komor, kdy dubnová s březnovou ústavou shodně předpokládaly vytvoření dvoukomorového říšského sněmu (první komora – poslanecká sněmovna a druhá komora - senát). Z tohoto pojetí tedy terminologicky a organizačně vybočuje opět Kroměřížský návrh ústavy, který předpokládá dvoukomorový zastupitelský orgán složený ze sněmovny lidu a sněmovny zemí. Ústava 3. května 1791 pak obsahovala také poměrně podrobné vymezení dvoukomorového Sejmu (složeného z dvou částí: poslanecké sněmovny a senátu).

Naproti tomu postavení soudnictví v jednotlivých ústavách zůstalo většinou pouhou proklamací, všechny uvedené konstituce definovaly soudnictví jako nezávislé, avšak fakticky mnohdy nedošlo ke v ústavě předpokládaným změnám zaručujícím nezávislost na ostatních mocích (např. vytvoření říšského soudu v Kroměřížském

ustanoveních §§ 56-60 a konečně Polská ústava definuje různé typy regentství (v případě nezletilosti krále, duševní nemoci nebo vojenského tažení krále) ve svém článku IX. pod názvem *Regencja*.

¹⁹⁸ Více o pojetí Stráže praw v předchozí kapitole věnované Konstytucji 3. maja.

návrhu ústavy a březnové ústavě). Společné pro uvedené návrhy však bylo, že soudnictví mělo být vykonáváno jménem císaře (krále). Konstituce 3. maja obsahovala ve svém článku VIII. velice podrobné vymezení několika článků soudnictví, zakotvení specializovaných soudů apod.

Polská ústava byla ústavou národně reprezentačního typu.¹⁹⁹ Pokud se jedná o rakouské ústavy, tyto se snažily v případě oktrojovaných ústav o důsledný centralismus, který nepopíral pluralitu národů v monarchii zastoupených (většinou byly v preambuli, popř. úvodních ustanoveních vypočteny všechny země jako součásti monarchie a jako země formálně rovnoprávné), ale také nepřipouštěl uplatnění jednotlivých národních zájmů (např. zájmů uherských, českých) v rámci federalizačních snah, či dokonce byť jen částečné prosazení autonomie.

Polská ústava předpokládala unitární stát, a zcela na rozdíl od předchozích úprav opominula práva Litvy. Také Kroměřížský návrh ústavy hned ve svém úvodním ustanovení označil Rakousko za jedinou nedílnou konstituční monarchii, ale ve svém dalším ustanovení vyjmenovával země, na které se ústava vztahuje. V případě rakouských ústav tedy byla dubnová ústava vydána pouze pro část monarchie mimo Uher, ale březnová ústava zase vykazovala důsledně centralistické znaky, takže se vztahovala na celé území monarchie.

Závěrem můžeme říci, že nejvíce shodných prvků lze vyzorovat u obou rakouských oktrojírek - tedy u ústavy Pillersdorfovy a Stadionovy, naopak Kroměřížský návrh ústavy se většinou z důvodu svého ideového zakotvení vymyká v mnoha aspektech. U Konstituce 3. května jsme ani nepředpokládali nalezení absolutní shody s rakouskými ústavními texty, tím spíše může překvapit např. společný pohled na postavení panovníka nebo další podobnost spočívající v principu vytvoření dvoukomorového sněmu.

¹⁹⁹ ADAMOVIČ, Karolina. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě : přehled vybraných otázek*. 1. vyd., Praha : C. H. Beck, 2000, str. 74.

Závěr

Závěrem zbývá zhodnotit danou diplomovou práci, která se věnovala některým z prvních konstitučních pokusů na území Polska (na konci 18. století) a Rakouské monarchie (v první polovině 19. století). I přes na první pohled nesourodý střet dvou ústavních koncepcí s rozdílným vývojem jsem dle mého názoru objevila mnoho styčných prvků naznačených zvláště v poslední kapitole.

Práce člení text do logických kapitol, přičemž lze říci, že po úvodní kapitole věnované pojmu konstitucionalismu je jádro textu rozděleno na část věnovanou rakouským ústavním textům (každý ústavní návrh je rozebrán v samostatné kapitole a poté následuje stručná kapitola hodnotící jejich vliv na další ústavní vývoj na území habsburské monarchie). Až poté následuje popis Konstituce 3. maja, aby pak v poslední stěžejní kapitole věnované srovnání všech ústavních textů v krátkém shrnutí došlo k nalezení jejich hlavních společných prvků a rozdílů.

Troufám si říci, že právě předchozí (poslední) kapitola jako část srovnávací a hodnotící zodpověděla v úvodu nastíněné otázky týkající se zhodnocení možných vzájemných společných inspiračních zdrojů, pramenů jejich vzniku apod., kdy jimi byly především osvícenské myšlenky, myšlenky Velké francouzské revoluce, ideje vlastní také první americké ústavě a ustanovení z dalších již přijatých ústavních textů (zejména z belgické ústavy a francouzské ústavy z první poloviny 19. století).

Na otázku, zda je možnost, že by se inspirovaly rakouské ústavy vzniklé v polovině 19. století dřívější polskou ústavou, lze po zhodnocení všech relevantních myšlenek v nich obsažených odpovědět spíše negativně. Po seznámení se se všemi ústavními texty a právní literaturou týkající se popisu daných dokumentů lze říci, že se lišily zvláště postavením orgánů, a mnohými dalšími aspekty. Avšak lze říci, že Kroměřížský návrh a Polskou ústavu spojuje jistě jejich snaha o vytvoření moderní konstituce, zakotvení základních občanských práv a (více či méně uplatněného) principu suverenity lidu a hlavně jejich společné ideové zdroje vycházející z osvícenství a ideálů Velké francouzské revoluce.

Lze také uzavřít, že právně-historická literatura také příliš nehodnotí vliv ústav na další ústavní dokumenty následující,²⁰⁰ takže na otázku, jak ovlivnily rakouské ústavní texty další právní vývoj na území monarchie bohužel nelze dát přímou

²⁰⁰ Informace tohoto typu jsou pak v literatuře jen strohé, lze je najít u výkladu týkajícího se dalších následujících návrhů ústav, viz níže: zmínka o tom, že Kroměřížský návrh ústavy ovlivnil ústavu prosincovou z roku 1867.

odpověď.²⁰¹ Domnívám se však, že i když literatura neuvádí námi probírané ústavy na místě ideových zdrojů později vzniklých ústav explicitně, lze dovést implicitně, s poukazem na znění, strukturu a celkový obraz dalších ústavních návrhů, že jistě posloužily pozdějším ústavním návrhům přinejmenším jako vodítko, kterým směrem se při tvorbě ústavního textu (ne)vydat.

Všechny zkoumané ústavy jistě představují zcela svébytné a ucelené dokumenty, které mohly (pokud by byly efektivně provedeny v praxi zvláště skrze navazující prováděcí předpisy) být ve své době základem ústavního uspořádání Rakouské monarchie a Polského státu.

Zvláště Konstytucja 3. maja i přes své krátké trvání představovala na svou dobu jedinečný konstituční pokus, který byl v kontextu doby svého vzniku kvalitně zpracován a jak již bylo předneseno výše, stala se prvním ústavním dokumentem na území Evropy.

Z rakouských ústav lze vyzdvihnout především Kroměřížský návrh ústavy, který bohužel nebyl ani v celé své šíři dopracován a fakticky nebyl v řádné formě publikován. Domnívám se, že se však zvláště vzhledem ke svému propracovanému katalogu základních práv stal zdrojem inspirace dalších ústavních textů, zejména pak prosincové ústavy z roku 1867.

Obě zbývající rakouské (oktrojované) ústavy i přes svou rigidnost, a znatelné absolutistické uspořádání státu v nich upravené, je však třeba hodnotit velice pozitivně, neboť přes všechny jejich chyby (např. dubnová ústava byla kritizována jako nepůvodní kompilát cizích textů) a jejich negativní přijetí se jednalo o jedny z prvních konstitučních pokusů na území rakouské monarchie, a takto je jistě třeba oba ústavní texty ocenit, a i přes všechny jejich chyby vnímat pozitivně.

Jsem si vědoma toho, že daná diplomová práce je pouze stručným průřezem ústavními dějinami obou v diplomové práci zkoumaných státních celků. Je třeba říci, že materie, ze které bylo čerpáno v tomto textu, byla velice obsáhlá, daleko přesahující rozpětí diplomové práce, a do daných kapitol se snad promítla snaha o vytčení nejdůležitějších ustanovení a přiblížení všech v ústavě použitých důležitých právních institutů na základě příkladů (citací, ukázek originálního textu), ovšem práce také často

²⁰¹ Pokus o zodpovězení této otázky viz kapitola 6.

naráží na odlišnosti, zajímavosti a kuriozity jednotlivých ústavních textů.²⁰² Vzhledem k obsáhlosti použitých pramenů jsou proto jednotlivá ustanovení ústavních textů zdůrazněna přímo v textu, či vepsána v jednotlivých kapitolách, či nahrazena pouze odkazy na originální znění.

Závěrem je třeba konstatovat, že všechny v této diplomové práci zkoumané texty představují i přesto, že se nerealizovaly v praxi, důležité kroky směřující k zakotvení trojího dělení moci a směřující také ke konečnému zakotvení katalogu občanských práv a základních svobod. Zvláště polská ústava nám podává na svou dobu moderní obraz (i když obsahuje mnoho archaických a rudimentárních prvků), kterýžto ústavní návrh, ač je o téměř šedesát let starší než rakouské ústavy, patří na svou dobu mezi nejmodernější konstituční pokusy v Evropě.

A jak již bylo několikrát naznačeno, i přesto, že zkoumané ústavy nebyly často uvedeny v život (popřípadě jejich účinek neměl dlouhého trvání), byly důležitým mezikrokem v ústavním vývoji a z pohledu ústavní vědy jsou bezesporu významnými příklady prvních konstitučních pokusů na území popsaných států, a proto by neměly zůstat neprávem opomíjeny, neboť je můžeme chápat jako významný milník na dlouhé cestě k ústavnímu zakotvení všech významných státních institucí, ať již konstitučního nebo republikánského uspořádání státu.

²⁰² Právě v diplomové práci použité úryvky originálního znění (či překladu znění) textu ústav suplují přílohou stránku práce, neboť vzhledem ke čtyřem v diplomové práci probíraným ústavním textům by samotné přílohy několikanásobně překonaly délkou vlastní text práce.

Seznam zkratk

- ABGB – Všeobecný občanský zákoník (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch)
- Sb. z. pol. – Sbírka zákonů politických (z něm. PGS : Politische Gesetze und Verordnungen)
- Ř.z. – říšský zákoník (z něm. Regierungsblatt)
- z.ř. – zemská zřízení

Seznam použité literatury a pramenů

Česká literatura

Monografie

ADAMOVIČ, Karolina. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě : přehled vybraných otázek*. 1. vyd, Praha : Beck, 2000

ADAMOVIČ, Karolina. SOUKUP Ladislav: *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň : Čeněk, 2004

ADAMOVIČ, Karolina. *Úsvit moderního konstitucionalismu : Příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F. Smidaka*. Vyd. 1., Praha : Havlíček Brain Team, 2007

BAXA, Bohumil. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě : pro potřeby universitních posluchačů*. 2. poněkud změň. vyd., Brno : Právník, 1932

BAXA, Bohumil. *Říšská rada*. Praha : Vilímek, 1910

BLACK, Henry Campbell; NOLAN Joseph R.; NOLAN-HALEY Jacqueline.M.. *Blackův právní slovník*. 1.sv, 6.vyd, Praha : Victoria Publishing, 1993

BLAHOŽ, Josef; BALAŠ Vladimír; KLÍMA Karel. *Srovnávací ústavní právo*. 4. přeprac. a doplněné vyd., Praha : Wolters Kluwer ČR, 2011

ČERNÝ, Jan M. (vyd.). *Boj za právo*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2007 (reprint původního vydání z r. 1893)

FILIP, Jan. *Soudobé ústavní systémy*. 1. vyd.. Brno : Masarykova univerzita, 1996

JÁNOŠÍKOVÁ, Petra; KNOLL, Vilém; RUNDOVÁ Alena. *Mezníky českých právních dějin*. 3. rozšířené vydání, Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010

KLÍMA, Karel. *Ústavní právo*. 4. rozšířené vydání. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010.

KNOLL, Vilém; SMRŽOVÁ, Petra; ZBORNÍKOVÁ, Alena. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1.vyd., Dobrá Voda u Pelhřimova : Aleš Čeněk, 2002.

KRSKOVÁ, Alexandra. *Dějiny evropského politického a právního myšlení: (kapitoly z dějin)*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.

- MADAR, Zdeněk. *Slovník českého práva*. Díl II, A-O, 3. rozšířené a podstatně přepracované vydání, Praha : Linde, 2002
- MADAR, Zdeněk. *Slovník českého práva*. Díl II., P-Z, 3. rozšířené a podstatně přepracované vydání, Praha : Linde, 2002
- MAREČKOVÁ, Marie. *České právní a ústavní dějiny : stručný přehled a dokumenty*. 1. vyd., Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006
- MALÝ, Karel a kol.. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha : Leges, 2010
- NOWAK, Andrzej. *Impérium a ti druzí : Rusko, Polsko a moderní dějiny východní Evropy*. 1. vyd., Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010
- PÁLKA, Petr. *Habsburská monarchie a Kroměříž v letech 1848-1849*. 2., upr. vyd. Kroměříž: Školský úřad Kroměříž, 1998
- PEKAŘ, Josef. *Dějiny naší říše : Se zvláštním zřetelem ke královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným*. Praha : Elka press, 2011 (původní vydání z .r. 1914)
- PINKAVA, Jaroslav. *Kroměříž ve dnech ústavodárného říšského sněmu : (22. listopadu 1848 až 7. března 1849)*. Kroměříž : Pálková, 1996
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Reprint původního vydání z roku 1949. Dobrá voda : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2002
- SELTENREICH a kol.. *Dějiny evropského kontinentálního práva : vysokoškolská právní učebnice*. 3. uprav. vyd., Praha : Leges, 2010
- SCHELLE, Karel. *Dokumenty ke studiu moderních dějin státu a práva. II, Ústavy a normy ústavního charakteru*. 1. vyd., Brno : Masarykova univerzita, 1994
- SCHELE, Karel. *Dějiny českého ústavního práva*. 1. vyd., Ostrava: Key Publishing, 2010
- SCHELLE Karel; SCHELLEOVÁ Ilona; VOJÁČEK Ladislav. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století : vybrané problémy*. 1.vyd., Praha: Eurolex Bohemia, 2006
- SKED, Alan. *Úpadek a pád habsburské říše*. Praha : Panevropa, 1995

ŠOLLE, Zdeněk. *Století české politiky : počátky moderní české politiky od Palackého a Havlíčka až po realisty Kaizla, Kramáře a Masaryka*. 1. vyd., Praha : Mladá fronta, 1998

TAYLOR, A. J. P.. *Poslední století Habsburské monarchie : Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. Vyd.1., Brno : Barrister & Principal, 1998

TAYLOR, A. J. P.. *Bismarck*. 1. Vyd., Praha : Baronet, 1998

VAN DER KISTE, John. *Císař František Josef : život, pád a zánik habsburské říše*. Vyd. 1., Praha : Práh, 2008

VOJÁČEK, Ladislav. *České právní dějiny*. 2. upr. vyd., Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2010

ŽUPANIČ, Jan. *Rakousko-Uhersko a polská otázka za první světové války*. Vyd. 1., Praha : Karolinum, 2006

Sborníky

Český lev a rakouský orel v 19. století : sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia, pořádaného ve dnech 10.-12. března 1994 ve Státní vědecké knihovně v Plzni / Národní galerie v Praze ve spolupráci s Rakouským kulturním institutem v Praze a Rakouským ústavem pro střední a jihovýchodní Evropu, odbočka v Brně ; uspořádali Zdeněk Hojda a Roman Prahel ; Österreichisches Kulturinstitut (Praha). Vydání 1. vyd., Praha : KLP, 1996

GEORGIEV, Jiří; KYSELA, Jan (ed.). *Kapitoly z dějin stavovského a parlamentního zřízení : sborník příspěvků z 54.konference Mezinárodní komise pro dějiny stavovství a parlamentarismu v Praze*. 1.vyd., Praha : Eurolex Bohemia, 2004

Kroměřížský sněm 1848-1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě: sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané v rámci oslav 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži 14.-16. září 1998 = Der Reichstag von Kremsier 1848-1849 und die Tradition des Parlamentarismus in Mitteleuropa: Sammelband mit Beiträgen der gleichnamigen inaternationalen Konferenz veranstaltet im Rahmen der Feierlichkeiten anlässlich des 150. Jahrestages des Reichstages von Kremsier, 14.-16. September. Kroměříž : KATOS, 1998

MALÝ, Karel, (ed.) a SOUKUP, Ladislav (ed.). *Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918*. vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006.

RUCZAJ, Maciej (ed.). *Jagellonské dědictví : Kapitoly z dějin středovýchodní Evropy*. 1.vyd., Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012

Cizojazyčná literatura

BANASZAK, Bogusław. *Einführung in das polnische Verfassungsrecht*. 1.vyd., Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003

BANASZAK, Bogusław. *Outline of Polish Constitutional Law*. 1.vyd., Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005

BRAUNEDER, Vilhelm. *Österreichische Verfassungsgesichte*. 9., durchgesehene Aufl., Wien : Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2003

GUMFLOWICZ, Ludwig. *Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Oesterreich-Ungarn*. Innsbruck : Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1879

HYE, Hans Peter. *Das politische System in der Habsburgermonarchie : Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation*. 1. vyd., Praha : Karolinum, 1998

HUBER, Alfons. *Österreichische Reichsgeschichte : Geschichte der Staatsbildung und des öffentlichen Rechts / von Alfons Huber ; aus dessen Nachlass herausgegeben, [Vorwort] und bearbeitet von Alfons Dopsch*. 2. rozšířené a přepracované vyd. Praha : Wiedeň : Tempsky; Leipzig : Freytag, 1901

KOCÓJ, Henryk. *Konstytucja 3 maja w świetle relacji posła austriackiego Benedykta de Cachégo : Wybór, Z oryginału odczytał, przetłumaczył i przypisami opatrzył Henryk Kocój*. Wyd. 1, Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000

LEHNER, Oskar. *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte : mit Grundzügen der Wirtschafts- und Sozialgeschichte*. Linz : Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1992

LITYŃSKI, Adam. *Sejmiki ziemskie 1664-1793 : dzieje reformy*. Katowice : Uniwersytet Śląski, 1988

MICHALSKI, Jerzy. *Konstytucja 3 Maja*. Warszawa : Zamek Królewski w Warszawie, 1985

ÖHLINGER, Theo. *Verfassungsrecht*. 5., überarbeitete Aufl., Wien : WUV-Universitätsverlag, 2003

PAMMER, Michael. *Entwicklung und Ungleichheit : Österreich im 19. Jahrhundert.* Stuttgart : Steiner, 2002

REINHALTER, Helmut. *Die Anfänge des Liberalismus und der Demokratie in Deutschland und Österreich 1830-1848/49.* Frankfurt am Main : Lang, 2002

Časopisy a elektronické zdroje:

ADAMOVIČ, Karolina: *České směřování k občanským právům jako prostředku naplňování české státnosti 19. století.* Právněhistorické studie, Karolinum : 2007, sv. 39, str. 103-107

SALÁK, Pavel: *Říšská sbírka zákonů : [elektronický zdroj] / 1848-1918, 1. vyd.,* Brno : Masarykova univerzita, 2009

Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich = Obecný Zákoník říšský a Věstník vládní pro císařství Rakouské. Wien : Kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1849-1919

Polsko. *Konstytucja 3.maja 1791.*

Dostupný ze serveru poland.gov.pl na www:

<<http://www.polishconstitution.org/Konstytucja-PL.html>>

Rakousko. *Zákon č. 49/1848 PGS (sb.z.pol.) ze dne 25. dubna 1848 Allerhöhtes Patent vom 25. April 1848. Verfassungs-Urkunde des östterreichischen Kaiserstaates* In Politische Gesetze und Verordnungen (Sbírka zákonů politických), Rakouská monarchie. 1848, částka 49, s. 145-158.

Dostupný z ALEX Historische Rechts- und Gesetzestexte Online:

< <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=pgs&datum=1848&pos=43>>.

Rakousko. *Návrh Kroměřížské ústavy.*

Německé znění dostupné též z WWW:

<<http://www.verfassungen.de/at/kremsier49.htm> >

The Constitution of the Habsburg Monarchy in the first half of 19th century in comparison with the Polish Constitution of 3rd May

Resumé

The main purpose of this thesis was an analysis of Constitution of the first half of the 19th century in Habsburg Monarchy (The Pillersdorf Constitution, The Kremsier Constitution and The Stadion Constitution) and analysis of The Polish Constitution of 3rd May from the year 1791.

The main part of this text describes the essential principles of all Constitution, the structure of every constitution, their institutionally problems, and also their formation process.

The last one but very important chapter consists from comparison of the Polish constitution and of Austrian constitution. This part compares all the constitutional texts in a brief summary and tries to find main similarities and differences.

The script of this thesis explains also constitutional (and historical) development of Habsburg Monarchy and Polish Kingdom and deals with particular stages of this process and determines how the historical reasons influenced the constitution of both states in general and evaluates significance of all researched constitutional texts too.

The biggest influence on the adoption of Austrian Constitutions were actually Revolutions of 1848-1849 in the Habsburg countries (also known as „Springtime of Peoples“). The thesis also enumerates all important historical milestones connected with individual constitutions (for example the time of The Vienna Uprising, or The Kremsier Assembly and another).

The thesis also describes process of creation Polish Constitution of 3rd May from the year 1791, as the first European constitution, which was affected by The First Partition of Poland. The significant aspect of description of Austrian and Polish constitution is also accentuation of ideals on which these constitutional texts where based. Frequent topic between all these ideas was the idea of sovereignty of the people, but the approach to the topic often had different perspective. Roots of all these ideas mostly lie in Enlightenment ideals, in ideals associated with The French Revolution (Declaration of the Rights of Man and of the Citizen) and some of the constitution were inspired also by ideas grounded in United States Declaration of Independence. The Austrian Constitution were also inspired by the older European constitution (for example French constitution and Belgian constitution).

For this research were used published historical sources and legal literature not only in czech, but mostly in polish and german or english language.

Klíčová slova

Ústava, Konstitucionalismus

Polsko

Habsburská monarchie

Constitution, Constitutionalism

Poland

Habsburg Monarchy